БІБЛІОТЕЧНИЙ ВІСНИК

Науково-теоретичний та практичний журнал

BIBLIOTECHNYI VISNYK

Scientific theoretical applied journal

№ 3(245) 2018

Засновники

Національна академія наук України
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Founders

National Academy of Sciences of Ukraine
Vernadsky National Library of Ukraine

Головний редактор

Володимир ПОПИК,
член-кореспондент НАН України,
генеральний директор
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Editor-in-Chief

Volodymyr POPYK,
Corresponding Member of NAS of Ukraine,
Director General
of Vernadsky National Library of Ukraine

Редакційна колегія

В. Горовий *(заступник головного редактора)*
Л. Дубровіна *(заступник головного редактора)*
Н. Маслакова *(заступник головного редактора)*
Г. Боряк
О. Василенко
О. Воскобойнікова-Гузєва
Т. Гранчак
І. Давидова
Т. Добко
Г. Ковальчук
С. Кулешов
К. Лобузіна
В. Омельчук
О. Онищенко
М. Романюк
Г. Солоіденко
Н. Стрішенець
В. Широков
В. Леонов (Російська Федерація)
Р. Мотульський (Білорусь)
С. Нарбутас (Литва)
Є. Потшебницька (Польща)

Editorial board

V. Horovyi *(Deputy Editor-in-Chief)*
L. Dubrovina *(Deputy Editor-in-Chief)*
N. Maslakova *(Deputy Editor-in-Chief)*
H. Boriak
O. Vasylenko
O. Voskoboinikova-Huzeva
T. Hranchak
I. Davydova
T. Dobko
H. Kovalchuk
S. Kuleshov
K. Lobuzina
V. Omelchuk
O. Onyshchenko
M. Romaniuk
H. Soloidenko
N. Strishenets
V. Shyrokov
V. Leonov (Russian Federation)
R. Motulskyi (Belarus)
S. Narbutas (Lithuania)
Ye. Potshebnytska (Poland)

Заснований у червні 1993 року.
Свідоцтво про державну реєстрацію
КВ № 17072-5842 ПР від 09.08.2010 р.
Виходить 6 разів на рік

Founded in 1993.
The State Registration Certificate:
КВ № 17072-5842 ПР of 09.08.2010
Frequency of publication is bi-monthly

Адреса редакції:
НБУВ, пр-т Голосіївський, 3, Київ, 03039, Україна
Тел. (044) 524-43-50
E-mail: bibvesti@bigmir.net

Editorial office address:
VNLU, 3, Prospekt Holosiivskyi, Kyiv, 03039, Ukraine
Tel.: (044) 524-43-50
E-mail: bibvesti@bigmir.net

Електронна версія журналу:
http://nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Bib_Visnyk/index.html

Electronic version of the journal:
http://nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Bib_Visnyk/index.html

Передплатний індекс 74049

Subscription Index 74049

Видання індексується Google Scholar

The journal is indexed in Google Scholar

Журнал включено
до Переліку наукових фахових видань України
у галузях історичні науки
(наказ МОН України №1021 від 29 вересня 2015 р.)
та соціальні комунікації
(наказ МОН України №1328 від 21 грудня 2015 р.)

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 1390 від 11.06.2003 р.

The opinions expressed herein are solely the views
of the authors and do not necessarily reflect those
of the editorial board.

Затверджено до друку вченою радою
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

© Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
НАН України, 2018

Зміст

ДО 100-РІЧЧЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Онищенко О., Дубровіна Л. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського як центр підготовки кадрів вищої кваліфікації та розвитку нових наукових напрямів у бібліотечній та архівній галузях в Україні (1993–2018)
2. Підготовка бібліотечних кадрів вищої кваліфікації у руслі нових пріоритетів діяльності НБУВ у 2011–2018 рр. 3

Лобузіна К. Цифрове обличчя наукової бібліотеки: столітній рубіж академічних традицій та інновацій 12

Солоіденко Г. Бібліографічна комісія ВУАН та її незавершена діяльність 18

ДО 100-РІЧЧЯ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (1917–1921)

Шпаргало Є. Битва під Крутами як важливий епізод визвольних змагань 1917–1921 рр. (за джерелами фонду відділу зарубіжної україніки НБУВ) 23

ОГЛЯДИ. РЕЦЕНЗІЇ

Стрішенець Н. Сучасні вітчизняні бібліотечно-інформаційні стандарти: термінологічний аналіз 28

Гришина Т. Перший український бібліографічний часопис
Рец. на кн.: Ільницька Л., Хміль О. Журнал «Книгарь»: літопис українського письменства (1917–1920) : сист. покажч. змісту / НАН України, Львів. нац. наук. б-ка України ім. В. Стефаника. Львів, 2016. 393 с. 41

ХРОНІКА НАУКОВИХ ПОДІЙ

Семінар «Робота бібліотек наукових установ НАН України: основні пріоритети та завдання розвитку в 2018 р.» 43

Contents

TO THE 100th ANNIVERSARY OF VERNADSKY NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE

Onyshchenko O., Dubrovina L. Vernadsky National Library of Ukraine as the Center for Personnel Training in Higher Qualification and Development of New Scientific Directions in the Library and Archival Sectors in Ukraine (1993–2018)
2. Training of Library Staff in Higher Qualification in the Framework of New Priorities of Activity for VNLU in 2011–2018 3

Lobuzina K. The Digital Face of the Scientific Library: the Centennial of Academic Traditions and Innovations 12

Soloidenko H. Bibliographic Commission of VUAN and its Incomplete Activities 18

TO THE 100TH ANNIVERSARY OF UKRAINIAN REVOLUTION (1917–1921)

Shparhalo Ye. The Battle of Kruty as an Important Episode of Liberation Struggle 1917–1921 (According to Sources of the Collection of Department of Foreign Ukrainika of VNLU) . . . 23

REVIEWS

Strishenets N. Modern Native Library and Information Standards: Terminological Analysis 28

Hryshyna T. The First Ukrainian Bibliographic Journal
Book rew.: Ilnytska L., Khmil O. The journal «Knyhar»: Chronicle of Ukrainian Writing (1917–1920): systematic index of content / NAS of Ukraine, Stefanyk Lviv. Nation. Sci. Library of Ukraine. Lviv, 2016. 393 p. 41

CRONICLE OF SCIENTIFIC EVENTS

Seminar «The Work of Libraries of Scientific Institutions of NAS of Ukraine: Main Priorities and Development Tasks in 2018» 43

УДК 027.54(477-25)НБУВ:005.963.1-057.86:37.014.621] «2011/2018»

Олексій Онищенко,
академік НАН України, головний науковий співробітник
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Любов Дубровіна,
член-кореспондент НАН України, директор Інституту рукопису
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського як центр підготовки кадрів вищої кваліфікації та розвитку нових наукових напрямів у бібліотечній та архівній галузях в Україні (1993–2018)

2. Підготовка бібліотечних кадрів вищої кваліфікації у руслі нових пріоритетів діяльності НБУВ у 2011–2018 рр.

Розглядається історія підготовки кадрів вищої кваліфікації в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського, що розпочалася у період незалежності України. Висвітлюється діяльність спеціалізованих вчених рад із захисту докторських і кандидатських дисертацій у галузі історичних, філологічних, технічних наук та соціальних комунікацій за спеціальностями «книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство»; «документознавство, архівознавство»; «інформаційні системи та процеси, бібліотечні системи та мережі»; «інформаційні технології»; «структурна, прикладна та математична лінгвістика». Наводяться відомості про членів спеціалізованих вчених рад. Охарактеризовано нормативно-правові положення, якими керуються наукові установи та колективи, розвиваючи систему підготовки кадрів, здійснюючи її реформування.

Доводиться, що підготовка кадрів вищої кваліфікації в бібліотечній галузі відбувалася у руслі нових пріоритетів діяльності НБУВ як науково-дослідного інституту, представлена різними напрямами в галузі історії, теорії та практики діяльності бібліотек у рамках виконання нею національних та наукових функцій. Відзначено процеси інтеграції наукових знань, спеціальностей, аналізується проблематика, що розвивається у Бібліотеці в нових суспільних умовах, з часу проголошення незалежної України, два її магістральні напрями: трансформація діяльності бібліотеки в інформаційному суспільстві; вивчення, збереження, введення у науковий обіг рукописної та книжкової спадщини.

К л ю ч о в і с л о в а: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського; підготовка кадрів вищої кваліфікації; книгознавство; бібліотекознавство; бібліографознавство; документознавство; архівознавство; інформаційні системи та процеси; бібліотечні системи та мережі; бібліотечні інформаційні технології; структурна, прикладна та математична лінгвістика.

У перші десятиліття XXI ст. в Україні формуються засади знаннєвого суспільства, відбувається тотальна комп'ютеризація, інтернетизація усіх сфер суспільного життя, висуваються якісно нові вимоги до продукування і використання інформаційних ресурсів. Цілком закономірно, що нові реалії вимагають нових підходів і до організації бібліотечної справи, зокрема до підготовки кадрів вищої кваліфікації.

У 2010 р. відбувається реорганізація Вищої атестаційної комісії України. Згідно з Указом Президента України «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» № 1085/2010 від 9 грудня 2010 р., ліквідується ВАК України, а її функції передаються Міністерству освіти і науки, молоді та спорту України (http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1085/2010). У 2011 р. створюється Департамент атестації кадрів для виконання повноважень щодо підготовки та атестації наукових та науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації, покладених на МОНмолодьспорт України – донині чинну Атестаційну колегію (Офіційний вісн. України. 2011. № 78. С. 239).

Відповідно, Порядок присудження наукових ступенів, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 (Офіційний вісн. України. 2013. № 64. С. 23–28), а також його редакції зі змінами, внесеними постановами Кабінету Міністрів від 19.08.2015 р. № 656 та від 30.12.2015 р. № 1159, також містять уточнення деяких положень раніше ухваленого Порядку. МОН України був напрацьований і виданий новий Порядок формування Переліку наукових фахових видань України, про включення до Переліку

електронних наукових видань, в яких можуть публікуватися основні результати дисертаційних робіт (наказ № 1111 від 17.10.2012 р.) (Атестаційний вісн. 2012. № 12. С. 37–41).

НБУВ не могла не взяти до відома означені новації. У нових умовах спецрада НБУВ неодноразово змінювала свій склад, поповнювалася новими членами, докторами історичних наук, більшість яких працює у складі спецради і до сьогодні, це зокрема: Г. В. Боряк (заступник директора Інституту історії України НАН України з наукової роботи, з 2009 р.); В. М. Горовий (професор, заступник генерального директора НБУВ, керівник СІАЗ); Т. І. Ківшар (старший науковий співробітник Інституту біографічних досліджень НБУВ); Г. І. Ковальчук (заввідділу стродруків та рідкісних видань НБУВ); С. Г. Кулешов (заввідділу документознавства Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства); Т. В. Новальська (Київський національний університет культури і мистецтв); М. Г. Палієнко (професор кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичного знання Київського національного університету імені Тараса Шевченка); В. С. Пашкова (координатор Центру інформаційних ресурсів посольства США в Україні); Г. В. Папакін (старший науковий співробітник відділу спеціальних галузей історичної науки та електронних ресурсів Інституту історії України НАН України); Г. Я. Рудий (учений секретар сектору координації наукових досліджень у галузі природничих і суспільних наук Президії НАН України); Н. А. Шип (професор кафедри Київського національного торговельно-економічного університету).

З 2011 р. спеціалізована вчена рада НБУВ в оновленому складі функціонувала під керівництвом академіка НАН України, генерального директора НБУВ О. С. Онищенка. Заступник голови – член-кореспондент НАН України, директор Інституту рукопису НБУВ Л. А. Дубровіна, секретар – кандидат історичних наук, директор Фонду президентів України В. М. Удовик.

Характерною особливістю діяльності спецради НБУВ у цей період було те, що книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство, документознавство та архівознавство, які тривалий час існували в межах історичних наук, з 2008 р. стали належати до нової галузі – «Соціальні комунікації». Це спричинило певне переорієнтування у пошуках здобувачів, розроблення спеціальної методології та методів підготовки дисертацій. І хоча питання соціальних комунікацій у бібліотечній сфері досліджувалися й раніше, перші дисертації з присудженням ступення кандидата та доктора наук із соціальних комунікацій стали захищатися лише у 2011 р.

Від 2013 р. спеціалізовану вчену раду НБУВ очолювала доктор історичних наук, член-кореспондент НАН України, директор Інституту рукопису НБУВ Л. А. Дубровіна. Її заступники – доктор історичних наук, професор Г. І. Ковальчук, директор Інституту книгознавства НБУВ (за напрямами історичних наук); доктор наук із соціальних комунікацій Т. Ю. Гранчак, зав. відділу СІАЗ НБУВ (за напрямами соціальних комунікацій); учений секретар – кандидат історичних наук, директор Фонду президентів України В. М. Удовик.

Згідно з Постановою Президії НАН України від 01.07.2013 р. № 454 «Про відкриття докторантури в наукових установах НАН України» та на прохання НБУВ (лист від 07.06.13 № 37/ 431) у Бібліотеці було відкрито докторантуру. Першими докторантами стали В. М. Удовик, С. В. Горова, В. Т. Петрикова, Т. В. Симоненко.

У 2017 р. спеціалізованій вченій раді НБУВ із захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) наук Д 26 165 01 продовжили термін повноважень до 31 грудня 2019 р. за спеціальностями 27.00.02 – документознавство, архівознавство та 27.00.03 – книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство. Також було надано право захисту за галуззю соціальних комунікацій та історичних наук.

Водночас МОН України дозволило, через відсутність нормативної кількості (шести) докторів наук із соціальних комунікацій, академіку НАН України О. С. Онищенку, члену-кореспонденту НАН України В. І. Попику, члену-кореспонденту НАН України Л. А. Дубровіній, члену-кореспонденту НАН України Г. В. Боряку представляти у раді спеціальності: 27.00.02 – документознавство, архівознавство; 27.00.03 – книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство, за якими присуджуються наукові ступені як історичних наук, так і соціальних комунікацій.

Нині діюча у НБУВ спеціалізована вчена рада Д 26 165 01 затверджена Наказом МОН України 13.03.2017 № 374 у такому складі: В. І. Попик, доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України, генеральний директор НБУВ – голова ради; Л. А. Дубровіна, доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України, директор Інституту рукопису НБУВ – заступник голови ради; Л. А. Литвинова, кандидат

історичних наук, старший науковий співробітник НБУВ – учений секретар.

Члени спеціалізованої ради – доктори історичних наук: Т. Д. Антонюк (зав. відділу НБУВ); Г. В. Боряк, член-кореспондент НАН України, професор, (заступник директора Інституту історії України НАН України); Л. І. Буряк, професор (провідний науковий співробітник НБУВ); В. М. Горовий, професор (заступник генерального директора НБУВ); Г. І. Ковальчук, професор (директор Інституту книгознавства НБУВ); С. Г. Кулешов, професор (УНДІАСД); С. М. Міщук, професор (провідний науковий співробітник НБУВ); В. Ю. Омельчук, професор (зав. відділу НБУВ); О. С. Онищенко, академік (почесний директор НБУВ); М. Г. Палієнко (зав. кафедри Київського національного університету імені Тараса Шевченка); Г. В. Папакін (директор Інституту української археографії та джерелознавства НАН України); В. С. Пашкова (координатор Центру інформаційних ресурсів посольства США в Україні); Г. Я. Рудий (учений секретар сектору координації наукових досліджень у галузі природничих і суспільних наук Президії НАН України); Н. В. Стрішенець (провідний науковий співробітник НБУВ); Н. А. Шип (професор Київського національного торговельно-економічного університету).

Члени ради – доктори наук із соціальних комунікацій: Т. В. Добко (старший нуковий співробітник, зав. відділу НБУВ); Т. Ю. Гранчак (старший нуковий співробітник НБУВ); Н. Е. Кунанець (професор Національного університету «Львівська політехніка»); К. В. Лобузіна (старший науковий співробітник, завідувач Центру інформаційних технологій НБУВ).

Створення у 2010–2018 рр. нового напряму, безумовно, стимулювало розроблення дисертантами теоретичних аспектів соціальних комунікацій у контексті діяльності бібліотек у сучасному інформаційно-комунікаційному середовищі. На особливу увагу тут заслуговують докторські дисертації Т. Ю. Гранчак «Бібліотека в системі політичної комунікації» (2012); Т. В. Добко «Довідково-бібліографічна діяльність бібліотек НАН України: трансформація змісту, форм і методів під впливом зміни інформаційно-комунікаційного середовища (XX ст. – перше десятиліття XXI ст.)» (2013); К. В. Лобузіної «Знаннєві ресурси у бібліотечно-інформаційній діяльності: організація, управління, доступ» (2013); Н. Е. Кунанець «Система бібліотечно-інформаційного обслуговування користувачів з особливими потребами в Україні: історія, методологічні засади, перспективи» (2013); О. В. Воскобойнікової-Гузєвої «Бібліотечно-інформаційна сфера України в контексті соціальних трансформацій кінця XX ст. – 10-х років XXI ст.: концепції стратегічного розвитку, динаміка змін, перспективи» (2014); О. В. Пастушенко «Книга і періодика в дисертаційних дослідженнях незалежної України: соціокомунікаційний аспект» (2016), а також робота С. В. Горової «Глобальна інформатизація і розвиток бібліотечної сфери в формуванні особи інформаційного суспільства», яка у 2018 р. пройшла представлення до захисту.

У низці дисертацій висвітлюються питання розвитку бібліотечної галузі за рубежем. Зокрема, ця проблематика розглядається у докторській дисертації Н. В. Стрішенець «Розвиток бібліотечно-інформаційної терміносистеми США (кінець XX – початок XXI ст.)» (2012); у кандидатських – Л. М. Дем'янюк «Історія та сучасні тенденції розвитку бібліотечної справи в Ірані» (2011), А. М. Лямця «Особливості комплектування фондів наукових бібліотек арабських країн наприкінці XX – на початку XXI ст. (на прикладі Єгипту, Сирії, Алжиру, Тунісу)» (2016).

Науковці не втрачають інтересу до дослідження діяльності освітянських та наукових бібліотек. Це роботи Ю. А. Остапчук «Інформаційно-бібліографічна система університетської бібліотеки: зміст, організація, використання» (2011); Т. О. Колесникової «Комунікаційні моделі діяльності бібліотек ВНЗ в умовах інформатизації» (2012); В. О. Мудрохи «Науково-методична діяльність Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника: історико-функціональний аспект та інноваційні особливості» (2016).

Залишалися в полі зору здобувачів й дослідження специфічних форм обслуговування читачів. Ці питання розкриваються у кандидатських дисертаціях С. В. Дригайло «Система обслуговування газетними фондами в умовах зростання інформаційних потреб читачів: досвід Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (1991–2010)» (2013); Ж. С. Вертій «Обслуговування читачів у бібліотеках для дітей: розвиток інноваційних форм» (2013).

Інформатизація суспільства, стрімкий розвиток глобальної мережі, включення бібліотек у систему комунікаційних установ, перетворення їх на бібліотечно-інформаційні центри стимулюють дисертантів до вивчення соціокомунікаційних аспектів діяльності бібліотеки, з'ясування особли-

востей обслуговування користувачів у системі організації електронних ресурсів, інтернет-технологій. Цій проблематиці присвятили свої кандидатські роботи Т. В. Симоненко «Мережеве інформаційно-бібліотечне забезпечення наукових досліджень» (2011); В. І. Бондаренко «Дистантне інтернет-обслуговування користувачів сучасної бібліотеки (кінець ХХ – початок ХХІ ст.)» (2013); М. В. Петрова «Управління формуванням електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів (кінець ХХ ст. – початок ХХІ ст.)» (2012); Н. Б. Гавриш «Формування корпоративних бібліотечно-інформаційних ресурсів як складової інформаційної інфраструктури фармацевтичної галузі України» (2012); Є. В. Кулік «Інноваційні інтерактивні канали взаємодії бібліотек з юнацькою аудиторією як засіб модернізації бібліотечно-інформаційного обслуговування юнацтва в Україні» (2016); Н. В. Веретеннікова «Електронне бібліотечно-інформаційне забезпечення наукової діяльності вищих навчальних закладів» (2017); О. Б. Малиновський «Мультимедійні бібліотечні інформаційні ресурси для осіб з особливими потребами» (2017).

Почалося й розроблення теоретичних питань діяльності бібліотек у системі документних комунікацій. Дисертантка Т. Л. Бірюкова підготувала працю на тему «Бібліотека в системі документних комунікацій: функціональний аспект» (2015).

Інформаційно-аналітична діяльність та інформаційні послуги сучасних бібліотек розкриваються у дисертаційних дослідженнях В. Е. Пальчук «Інформаційно-аналітична діяльність бібліотек у забезпеченні владних структур України (90-ті роки ХХ – початок ХХІ ст.)» (2011); О. М. Постельжук «Інформаційно-аналітична діяльність обласних універсальних наукових бібліотек України: основні напрями діяльності і види інформаційної продукції» (2013); Л. В. Присяжної «Економічна періодика як ресурс підготовки бібліотечних інформаційно-аналітичних видань для управлінських структур» (2013), Л. А. Чуприни «Оперативна інтернет-інформація як чинник розвитку інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек України (кінець ХХ – початок ХХІ ст.)» (2013); А. В. Ржеуського «Моделі та засоби надання інформаційних послуг у сервіс-орієнтованих бібліотечних системах» (2016); А. В. Струнгар «Портал бібліотеки як засіб наукової комунікації» (2016).

Дослідження електронної періодики як окремого виду бібліотечних ресурсів здійснено у кандидатській дисертації С. В. Горової «Періодичні електронні видання в системі бібліотечних інформаційних ресурсів (на базі аналізу інтернет-видань кінця ХХ – початку ХХІ ст.)» (2012).

Історії видавничої справи присвятили свої кандидатські роботи О. С. Плитус «Роль товариства «Рідна школа» у книжковому русі Галичини кінця ХІХ – першої третини ХХ ст.» (2012); І. В. Олексів «Сербські видання кінця ХVIII – поч. ХХ ст. у Галичині: історико-книгознавчий аспект» (2015); Т. С. Опришко «Українська літературно-художня періодика в УСРР (1921–1934 рр.): бібліотечно-бібліографічна реконструкція, напрями розвитку, специфіка функціонування» (2015).

Історико-бібліографознавча проблематика детально проаналізована у докторській роботі Т. В. Добко «Довідково-бібліографічна діяльність бібліотек НАН України: трансформація змісту, форм і методів під впливом зміни інформаційно-комунікаційного середовища (ХХ ст. – перше десятиліття ХХІ ст.)» (2013); кандидатських працях Т. Б. Назарчук «Розвиток бібліографії кримознавства в СРСР (1921–1945)» (2011); Д. В. Устиновського «Науково-бібліографічна діяльність Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (1918–2010): етапи, напрями, зміст» (2011); О. Л. Промської «Розвиток метабібліографії в Україні (кінець ХІХ – початок ХХІ ст.)» (2011); С. А. Патрикей «Становлення та розвиток бібліографії історико-географічних регіонів України (20-ті роки ХІХ – початок ХХІ ст.)» (2012); Л. О. Матвійчук «Розвиток біобібліографічних досліджень у галузі гуманітарних наук в Національній академії наук України (1918–2012)» (2013).

У 2010-х роках захищається низка дисертацій з актуальних питань бібліографування та бібліографії в контексті розвитку електронних інформаційних технологій та створення інформаційних бібліографічних систем. Це, зокрема, такі роботи: Л. Ф. Трачук «Комп'ютеризація бібліографічної діяльності бібліотек в Україні (1991–2009): основні напрями розвитку бібліографування та бібліографічного обслуговування» (2010); Н. Т. Стронська «Електронні ресурси українського історичного біобібліографознавства: стан і перспективи розвитку (90-ті роки ХХ – 10-ті роки ХХІ ст.)» (2015); Л. О. Пономаренко «Інформаційні потреби педагогічної науки та розвиток системи бібліографічних ресурсів освітянських бібліотек України» (2015); З. В. Романуха «Інформаційна діяльність бібліотек вищих навчальних закладів західного регіону України (кінець ХХ – початок ХХІ ст.): основні напрями бібліографічного

обслуговування та розвиток інформаційних послуг» (2015).

Історико-біографічним аспектам бібліотекознавства присвячені дослідження Л. В. Гарбар «Українські діячі та їх внесок у розвиток бібліотечної справи (1918–1941)» (2013); К. С. Мацелюх «Петро Абрамович як учений, освітянин, громадський діяч та його внесок у розвиток бібліотечно-бібліографічної справи Волині (10–20-ті роки XX ст.)» (2015).

В останні десятиріччя, з посиленням уваги до національної культурної спадщини, значного розвитку набули дослідження історії бібліотечних колекцій та зібрань, рукописних книг, стародруків, рідкісних видань, що становлять національну спадщину. Вперше науковому та громадському загалові України була представлена досить велика кількість дисертаційних досліджень, в яких розкриваються культурне, наукове багатство рукописних, книжкових джерел, що зберігаються у вітчизняних книгозбірнях та архівах, процеси формування бази даних та цифрового ресурсу історико-культурної спадщини.

Постійно зростає число кодикологічних та історико-книгознавчих досліжень книжкових пам'яток. У першу чергу, це кандидатські дисертації Н. П. Бондар «Історико-книгознавче дослідження видань І. Федорова та П. Мстиславця: філігранологічний аспект» (2011); Т. А. Добрянської «Українська кирилична рукописна книга XVII ст.: атрибуція та кодикологічний опис» (2015); докторська дисертація Л. А. Гнатенко «Палеографічно-орфографічна атрибуція українських кириличних уставних та півуставних кодексів кінця XIII – початку XVII ст.» (2018). Окремі види видавничої продукції проаналізовано у дослідженні Н. Н. Зубко «Підручник з хімії для загальноосвітніх навчальних закладів в Україні (1921–2014): історико-книгознавчий аспект» (2016).

Історія архівної справи та документознавства висвітлюється у дисертаціях З. М. Свердлик «Організація діловодства в думі та управі міста Києва (1870–1917 роки)»; А. М. Зоряної «Документний потік перекладів українською та з української мови як відображення процесів міжкультурної комунікації (1991–2013 рр.)».

Питання зарубіжного архівознавства досліджуються у докторській дисертації Л. Л. Левченко «Розвиток архівної справи в Сполучених Штатах Америки (кінець XVIII – початок XXI ст.)» (2014) та у кандидатських работах П. Ф. Стояна «Архівні електронні ресурси Канади і Австрії: досвід створення та корпоративної інтеграції (70-ті роки XX – 10-ті роки XXI ст.)» (2013); О. М. Рибачка «Міжнародні інтегровані цифрові ресурси документальної культурної спадщини архівів, бібліотек, музеїв: етапи створення, стратегії розвитку (80-ті роки XX – 10-ті роки XXI ст.)» (2018).

Вивченню комплексних колекцій присвятила свою роботу С. М. Полевик «Формування та розвиток бібліотечно-архівної колекції «Фонд президентів України» як спеціалізованого документного фонду» (2013).

Варто зазначити, що деякі співробітники НБУВ захищали свої дисертації в інших установах НАН України. Це, зокрема, докторські дисертації з історичних наук Л. А. Дубровіної і В. І. Попика – в Інституті історії України НАН України; докторська дисертація з філологічних наук О. О. Хамрая – в Інституті сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України; кандидатська дисертація з історичних наук С. М. Кіржаєва – в Інституті української археографії НАН України; докторська дисертація з мистецтвознавства В. Д. Шульгіної і кандидатська дисертація з мистецтвознавства Л. В. Івченко – в Національній музичній академії України імені П. І. Чайковського; кандидатська дисертація Л. Г. Руденко – в Інституті мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського; кандидатська дисертація з філологічних наук Л. А. Гнатенко – в Інституті української мови НАН України тощо.

Упродовж 2011–2016 рр. також працювала спеціалізована вчена рада Д 26.165.02 у галузі спеціальностей «Структурна, прикладна та математична лінгвістика», «Інформаційні технології» із захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) технічних наук за спеціальностями 05.13.06 – інформаційні технології (технічні науки), 10.02.21 – структурна, прикладна та математична лінгвістика (технічні, філологічні науки). Голова: О. С. Онищенко, Генеральний директор НБУВ, академік НАН України, доктор філософських наук; заступник голови: В. А. Широков, директор Українського мовно-інформаційного фонду НАН України, академік НАН України, доктор технічних наук; секретар: Н. Ф. Самохіна, заввідділу НБУВ, кандидат технічних наук.

До складу Ради входили:

доктори технічних наук: І. В. Замаруєва, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Військовий інститут, професор кафедри; О. П. Кургаєв, Інститут кібернетики ім. В. М. Глуш-

кова НАН України, провідний науковий співробітник; Д. В. Ланде, Інститут проблем реєстрації інформації НАН України, завідувач відділу; О. Є. Литвиненко, Національний авіаційний університет МОН України, заступник директора Інституту комп'ютерних інформаційних технологій з наукової роботи; А. Ф. Манако, Науково-навчальний центр інформаційних технологій МОН України та НАН України; В. Я. Рубан, Національний університет технологій та дизайну МОН України. Доктори філологічних наук: Т. Р. Кияк, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, завідувач кафедри; Л. Ф. Компанцева, Національна академія Служби безпеки України, завідувач кафедри; А. А. Лучик, Національний університет «Києво-Могилянська академія» МОН України, завідувач відділу; В. І. Перебийніс, Київський національний лінгвістичний університет, професор; О. А. Стишов, Український мовно-інформаційний фонд НАНУ, головний науковий співробітник; В. М. Труб, Інститут української мови НАН України, провідний науковий співробітник; В. І. Шульгіна, Київський міжнародний університет, професор кафедри; доктор історичних наук: В. Ю. Омельчук, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, завідувач відділу.

За час існування спеціалізованої вченої ради НБУВ за спецільністю 10.02.21 – структурна, прикладна та математична лінгвістика кандидатами технічних наук стали Т. П. Любченко («Лексикографічні системи граматичного типу та їх застосування в засобах автоматизованого опрацювання мови»); І. В. Остапова («Етимологічні лексикографічні системи та їх цифрові реалізації») (Український мовно-інформаційний фонд НАН України); О. В. Потапова («Лінгвістична онтологія «Фізика магнітних явищ» та її застосування») (Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського); І. В. Балагура («Технологія наукометричного аналізу мереж співавторів на основі екстракції термінів із реферативної бази даних») (Інститут проблем реєстрації інформації НАН України); М. В. Надутенко («Віртуалізовані лексикографічні системи та їх застосування у прикладній лінгвістиці») (Український мовно-інформаційний фонд НАН України). За спеціальністю 05.13.06 – інформаційні технології: О. В. Баркова («Технологічні засади формування інформаційних ресурсів універсальної електронної бібліотеки») (Інститут проблем реєстрації інформації НАН України).

Науковці Д. І. Панченко «Моделювання семантичних зв'язків «Текст-реферат» у системах автоматичного реферування» (Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія»), А. Я. Каращук «Дистрибутивна модель текстів франкомовного суспільно-політичного дискурсу» (Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка), О. І. Комарницька «Моделі та методи лінгвістичного аналізу тексту інтелектуальної системи оцінювання знань» (Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, Державна прикордонна служба України) здобули науковий ступінь кандидата філологічних наук.

Докторами філологічних наук за цією спеціальністю стали: В. І. Шульгіна «Лінгвістична інтерпретація феномена інформативності в лексикографічних системах» (Черкаський державний технологічний університет); А. Л. Міщенко «Мультилінгвальна текстова комунікація у світлі сучасних лінгвістичних технологій» (Український мовно-інформаційний фонд НАН України).

З 2018 р. НБУВ керується новим Порядком підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), який суттєво змінює систему підготовки кадрів та наближає її до європейських і світових стандартів освіти. Це пов'язано з реформою підготовки кадрів вищої кваліфікації, що розпочалася у 2015 р. Вона істотно удосконалила систему підготовки здобувачів ступеня доктора філософії, доктора наук у вишах та наукових установах. Зокрема, змінилася номенклатура спеціальностей. МОН України ухвалило рішення про ліквідацію окремої галузі «Соціальні комунікації». Тепер, згідно з таблицею відповідності, спеціальності 27.00.02 та 27.00.03 переходять у галузь «Культура і мистецтво», утворюючи спеціальність 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа».

Нові умови підготовки кадрів вищої кваліфікації визначаються Законом України «Про вищу освіту», постановами КМУ «Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладів освіти» від 30.12.2015 № 1187 та «Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах)» від 23.03.2016 № 261 (http:zakon2.rada.gov.ua/laws/show/261-2016-%D0%BF).

У 2018 р. МОН України затвердило ліцензію НБУВ на відкриття аспірантури та підготовку

здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії, доктора наук та нову освітньо-наукову програму, розроблену колективом докторів наук профільних спеціальностей. Отже, у Бібліотеці розпочинається новий етап її діяльності в сфері підготовки кадрів вищої кваліфікації, орієнтований на інтеграцію системи у європейську практику.

Зміни у систему підготовки здобувачів хоча й упроваджуються з 2018-го, однак, для завершення навчання за попередніми спеціальностями МОН України продовжило повноваження нині діючих спеціалізованих вчених рад до 2019 р. і таким чином надало можливість аспірантам, здобувачам захиститися за раніше затвердженими спеціальностями.

Підбиваючи підсумки, відзначимо, що підготовка кадрів вищої кваліфікації в НБУВ за 1993–2018 рр., стала одним з головних пріоритетів її діяльності*. Здобутки Бібліотеки на цій ниві визнані не лише в Україні, а й за її межами. Напрацювання багатьох наших вчених впроваджуються у практику бібліотечної та архівної діяльності, друкуються у зарубіжних виданнях, мають відповідні індекси цитування. У Бібліотеці вперше в історії України сформувалася власна наукова школа, яка активно розробляє тематику національного спрямування. Вона самостійна у визначенні напрямів студій, актуальності проблематики, об'єктів дослідження.

Характерною особливістю підготовки кадрів вищої кваліфікації в НБУВ є те, що визначені наукові напрями дисертаційних досліджень вирізняються тут інтегрованістю, зумовленою багатовекторністю діяльності національної бібліотеки. Після здобуття Україною незалежності НБУВ починає активно розвивати напрями книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства, документознавства, архівознавства, ресурсознавства та інформології, лексикографії. А з входженням України в глобальне інформаційне суспільство (останнім часом – й у цифрове) пріоритетного значення набуває проблематика, пов'язана з соціальними комунікаціями. Необхідність підготовки електронних бібліотечних ресурсів стимулювало «зрощення» гуманітарних та технічних наук, що знайшло відображення у цілій низці міждисциплінарних дисертаційних досліджень.

Дисертанти у своїх працях значну увагу приділяли новому науковому напряму, пов'язаному з визначенням принципових змін щодо завдань бібліотек, їхньої ролі у сучасному суспільстві, яке стрімко входить у нову інформаційну реальність. В результаті, вдалося створити надійне наукове підґрунтя для нарощування потенціалу Бібліотеки як науково-дослідного інституту, як науково-інформаційного центру, значно прискорити упровадження у бібліотечну галузь інноваційних технологій.

У процесі підготовки кадрів вищої кваліфікації постійно вдосконалювалася структура бібліотечних наук. Оптимізація та змістове уточнення спеціальностей ВАК, МОН України відображали об'єктивні тенденції розвитку наукових знань. Взяти хоча б появу наукового напряму «соціальні комунікації», який «зняв» необхідність пристосування до історичних наук комунікаційних за змістом наук. Але відбувалися і зворотні процеси, коли усі спеціальності ВАК намагалася включити до «соціальних комунікацій», що не збігалося з історичною складовою багатьох досліджень. За наполяганням НБУВ цю недоречність вдалося виправити.

Можна з певністю констатувати, що у 10-х роках XXI ст. НБУВ стає всеукраїнським центром підготовки кадрів вищої кваліфікації, адже географічний ареал дисертаційних захистів охоплював майже всі наукові центри країни – Київ, Львів, Одесу, Харків, Миколаїв, Рівне, Житомир, Луцьк, Сімферополь, Суми та ін. Пошукувачі представляли різні наукові інститути, наукові та публічні бібліотеки, виші, інші установи.

Наукове керівництво дисертантами здійснювали провідні вчені НБУВ: академік НАН України О. С. Онищенко, члени-кореспонденти НАН України В. І. Попик, Л. А. Дубровіна, доктори наук – В. М. Горовий, Т. В. Добко, В. Ю. Омельчук, Г. І. Ковальчук, М. С. Слободяник, В. С. Чишко, Г. В. Боряк, С. М. Міщук, Н. В. Стрішенець, кандидати наук – А. О. Чекмарьов, В. Г. Попроцька,

* Про лідерські позиції НБУВ у підготовці докторів і кандидатів наук для бібліотечної та архівної галузі свідчать такі цифри. Станом на квітень 2018 р. у НБУВ було захищено 27 докторських і майже 200 кандидатських дисертацій. Тоді як у Київському національному університеті культури і мистецтв було здійснено лише 58 захистів кандидатських робіт, у Харківській державній академії культури – 7 на здобуття наукового ступеня доктора наук і 39 на здобуття наукового ступеня кандидата наук (див.: Литвинова Л. В. Розвиток книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства: бібліометричний аналіз авторефератів (1994–2012) [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.history.org.ua/?litera&id=8663&navStart=1

Н. М. Зубкова, Л. Й. Костенко, Т. П. Павлуша, О. К. Супронюк, В. М. Удовик, Л. А. Гнатенко.

У більшості своїй дисертації відображали нові наукові напрями бібліотечної науки, науково-теоретичні і прикладні дослідження, котрі розвивалися інститутами, науковими центрами НБУВ, іншими науковими установами. Усі праці, як правило, готувалися відповідно до затверджених наукових тем і репрезентували значний доробок Бібліотеки з розвитку наукових знань у період входження нашої країни в інформаційне суспільство та суспільство знань. Одним з позитивів роботи НБУВ у цьому сегменті стало те, що всі дисертаційні дослідження ґрунтувалися на значній емпіричній основі – на теоретичній і практичній діяльності головних наукових бібліотек, на розвитку їх функцій та стратегій діяльності, на розкритті змісту фондів та науково-інформаційних систем з метою включенння в контекст поступу України як незалежної держави різних наук, різних інформаційних ресурсів. Усі дослідження були результатом інноваційної діяльності, вони активно впроваджувалися в бібліотечну практику.

Хоча всі три центри підготовки бібліотечних кадрів вищої кваліфікації (НБУВ, ХДАК, КНУКіМ) працювали за різними напрямами, їх спецради все-таки дотримувалися певної спеціалізації, що зумовлювалося, як правило, профілем діяльності цих установ та їхніми науковими пріоритетами. Наприклад, Харківська державна академія культури та Київський національний університет культури і мистецтв як фундатори бібліотечної, бібліотечно-інформаційної та культурологічної освіти, розвиваючи свою систему підготовки бібліотечних фахівців, великою мірою орієнтувалися на завдання Міністерства культури України, на проблеми укомплектування кадрами публічних бібліотек, на необхідність удосконалювати управління бібліотечної справою.

НБУВ послідовно зміцнювала кадровий потенціал галузі за рахунок підготовки спеціалістів, які у своїх наукових пошуках віддавали перевагу загально-теоретичним питанням бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства, документознавства, архівознавства, прагнули осмислити соціальну роль наукових бібліотек, проблеми розвитку, трансформації їх функцій у період новітніх інформаційних технологій, перетворення книгозбірень на інформаційні центри.

Слід зазначити, що проблематикою з документознавства і архівознавства опікувалася і спеціалізована вчена рада Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства під керівництвом доктора історичних наук, професора С. Г. Кулешова, яка розглядала переважно дослідження галузевої архівної науки. Обидві спецради (НБУВ та УНДІАСД) доповнювали одна одну, хоча право захисту докторських дисертацій мала лише НБУВ, де і захищали докторські роботи фахівці-архівісти, які потім перейшли працювати до інших наукових та освітніх установ (В. П. Ляхоцький, Г. В. Папакін, В. В. Левченко, В. В Бездрабко).

Сучасні бібліотекознавчі дисертаційні дослідження спрямовувалися, як правило, на соціокомунікаційні аспекти діяльності бібліотеки, на з’ясування місця і ролі бібліотеки в інформаційному супільстві, на висвітлення питань бібліотечного фондознавства та ресурсознавства. Дедалі частіше наші фахівці зосереджуються на діяльності наукових, національних бібліотек у новому мережевому та цифровому суспільстві, на інноваційних технологіях обслуговування читачів у дистанційному режимі, на формуванні електронних ресурсів, реферативних систем, електронних та цифрових бібліотек.

Дисертанти не оминули увагою книгознавчі, архівознавчі, біобібліографознавчі та біографічні дослідження. Постійно зростала кількість вивчень історії бібліотечної справи, бібліографії, історії книги та періодики. Пошуковувачі почали активно аналізувати історико-культурні фонди Бібліотеки, адже впродовж багатьох десятиліть вони перебували в «замороженому» стані, внаслідок чого національна пам’ять втратила значну частину своєї історії в книжковах та архівних джерелах. Значну увагу дослідники приділили забутим іменам, відомим ученим, громадським діячам, їх вагомому внеску в історію та культуру України, а також розвитку історико-культурологічних, джерелознавчих досліджень, пов’язаних з бібліотечною та архівною справою.

У центрі уваги вітчизняних бібліотекознавців постійно перебували питання державної реєстрації історико-культурних фондів, проблеми збереження та наукового опрацювання книжкових, архівних колекцій і зібрань, цінних джерельних комплексів. Як відомо, книжкова спадщина упродовж XX ст. неодноразово переміщувалася, втрачаючи свою первинну історію та цілісність. Отож доля бібліотечних та архівних комплексів стала предметом детального вивчення наших науковців. Такі колекції, зібрання зберігаються, переважно, в НБУВ та ЛННБ ім. В. Стефаника. Тому цей на-

прям історико-культурних досліджень був започаткований та отримав розвиток саме в цих національних інституціях. За ці роки в них вже сформувалося співтовариство вчених, які володіють історичним контекстом, знанням мов, у т. ч. давніх, чітким розумінням тенденцій розвитку книжкової культури.

Досить часто наші дисертанти бралися за інтегровані напрями гуманітарних та технічних досліджень, зокрема за ті, що характеризуються інституціонуванням нових книгознавчих дисциплін на стику бібліотечних і архівних наук, а саме: теорію книжкової культури, книжкове пам'яткознавство, кодикологію і кодикографію, бібліопегістику, книжкове документознавство та історію книги як феномен соціальної комунікації тощо. Ця проблематика тісно переплітається з питаннями створення електронних каталогів та баз даних, формуванням цифрового ресурсу, гуманітарних аспектів інформології.

Значна кількість дисертацій була захищена з проблем трансформації функцій наукових бібліотек в інформаційному середовищі, у новій політичній та історико-культурній ситуації, в умовах входження України в глобальну світову інформаційну систему, застосування новітніх технологій, піднесення ролі бібліотеки у формуванні мережевого суспільства та мережевого користувача інформації, а також посилення інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек. За результатами досліджень паралельно створювалися засади наукового та науково-інформаційного опису баз даних, цифрового ресурсу бібліотек та бібліотечних цифрових колекцій у глобальній мережі Інтернет, узагальнювався досвід створення та розвитку світових інформаційних ресурсів, електронних бібліотек.

Отже, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, постійно стимулюючи розвиток нових напрямів бібліотечної науки, створює міцне інтелектуальне підґрунтя для підготовки кадрів вищої кваліфікації, котрі забезпечують поступальний рух нашої країни у світовий інформаційний простір.

Oleksii Onyschenko,
Academician of NAS of Ukraine, Chief Researcher, Vernadsky National Library of Ukraine

Liubov Dubrovina,
Corresponding Member of NAS of Ukraine, Director of Institute of Manuscript, Vernadsky National Library of Ukraine

VERNADSKY NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE AS THE CENTER FOR PERSONNEL TRAINING IN HIGHER QUALIFICATION AND DEVELOPMENT OF NEW SCIENTIFIC DIRECTIONS IN THE LIBRARY AND ARCHIVAL SECTORS IN UKRAINE (1993-2018)

2. Training of Library Staff in Higher Qualification in the Framework of New Priorities of Activity for VNLU in 2011–2018

The history of the training of highly skilled personnel at the Vernadsky National Library of Ukraine, which began in the period of independence of Ukraine since 1993 is given. The activity of specialized academic councils for the defense of candidates and doctoral dissertations in the field of historical, philological, technical sciences and social communications in the fields of «bibliography, library science», «documentation, archival studies», «information systems and processes, library systems and networks», «information technologies», «structural, applied and mathematical linguistics». Information about members of specialized academic councils is considered. The main stages of the development of the system of personnel training, its reformation and the main provisions, which are guided by scientific institutions and collectives, are explored.

The training of high-skilled personnel in the library industry took place in the direction of developing a new activity as a research institute and presented by various issues on the history, theory and practice of libraries, the performance of national and scientific functions, and noted integration trends in the development of scientific knowledge, specialties. The analysis of topics and problems that are developing in the Library in the new social conditions with the beginning of independent development of Ukraine shows the two main directions: the actvity transformation of the Vernadsky National Library in the information society and the study, preservation and involvement in the scientific circulation of the manuscript and book heritage.

K e y w o r d s: Vernadsky National Library of Ukraine, higher education qualifications, book science, library science, bibliography, documentation, archival studies, information systems and processes, library systems and networks, library information technologies, structural, applied and mathematical linguistics.

Стаття надійшла до редакції 22.03.2018 р.

УДК 021:004.6+002.63

Катерина Лобузіна,
д-р наук із соціальних комунікацій,
директор Інституту інформаційних технологій
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Цифрове обличчя наукової бібліотеки: столітній рубіж академічних традицій та інновацій

Розглядається сучасний стан та перспективи розвитку електронних бібліотечно-інформаційних технологій і ресурсів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ). Зосереджено увагу на розбудові перспективних науково-інформаційних проектів НБУВ: реферативна база даних «Україніка наукова», електронна бібліотека «Наукова періодика України», інформаційний портал «Наука України: доступ до знань», електронна бібліотека «Україніка», цифрова бібліотека історико-культурної спадщини. Окреслено перспективи розбудови науково-інформаційного комплексу НБУВ відповідно до вимог сучасної електронної наукової комунікації.

К л ю ч о в і с л о в а: електронна наукова комунікація, бібліотечні електронні ресурси, науково-інформаційні ресурси, бібліотечно-інформаційні технології, наукові бібліотеки, НБУВ.

Наукова комунікація в цифровому суспільстві функціонує в рамках традиційних соціальних механізмів, які доповнюються принципами забезпечення максимального доступу та відкритості наукового знання. Нинішній етап розвитку наукової комунікації характеризується такими інноваційними тенденціями, як: створення віддалених мережевих наукових колективів, розширення відкритого доступу до наукової інформації, розвиток нових електронних форм комунікації, поглиблення міжнародної та міждисциплінарної співпраці, підвищення ролі неформальної комунікації і самоорганізації вчених.

Послуги наукової бібліотеки мають відповідати мейнстриму сучасних форм наукової комунікації, забезпечувати вчених актуальною інформацією для проведення наукових досліджень та зберігати наукову інформацію для майбутніх дослідників. З моменту свого заснування 2 серпня 1918 р. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ) задумувалась як національна і наукова інституція, яка мала стати скарбницею культурних надбань українського народу і одночасно всеосяжною лабораторією науки. В. І. Вернадський як член Тимчасового комітету із заснування Національної бібліотеки Української держави на всіх рівнях переконував, що долю національної бібліотеки країни слід пов'язати з таким потужним науковим закладом, як Академія наук, адже саме остання здатна забезпечити формування її фондів та виконання функцій національної, наукової і загальнодоступної бібліотеки. Історія НБУВ засвідчує правильність обраного курсу щодо реалізації цих основних завдань національної наукової бібліотеки [1].

Сторічний рубіж своєї діяльності НБУВ зустрічає значними успіхами на шляху створення і розвитку масштабного комплексу національних наукових електронних ресурсів, які стали сучасним втіленням усталених традицій та вагомих напрацювань усіх попередніх років. Зокрема, останнє десятиліття (2008–2018 рр.) ознаменувалося тим, що у Бібліотеці розпочався новий етап автоматизації, пов'язаний з необхідністю впровадження інтегрованих рішень. Нове бачення розвитку інформаційно-комунікаційної системи НБУВ спонукало до напрацювання комплексних підходів, які б забезпечували не лише автоматизацію традиційних «паперових» технологій, а й сприяли розгортанню нових електронних технологій опрацювання документів, обслуговуванню користувачів на єдиній платформі та за єдиними стандартами, формуванню єдиного електронного бібліотечно-інформаційного простору.

Національні бібліотечні електронні історико-культурні ресурси

Надання широкого доступу до документальних інформаційних ресурсів національної наукової бібліотеки – необхідна умова забезпечення процесу створення джерельної бази українських соціогуманітарних досліджень і пошуків національної ідентичності. Історико-культурна частина цифрових ресурсів порталу НБУВ орієнтована на створення загальнодоступних цифрових колекцій, організацію доступу до цифрових об'єктів документальної культурної спадщини, на розкриття змісту унікальних фондів, які зберігають найбільш повне в Україні зібрання пам'яток слов'янської писемності,

рукописні книги, архіви, книжкові колекції видатних діячів української та світової науки і культури.

Проблема створення інтегрованого електронного історико-культурного інформаційного ресурсу полягала в тому, що фонди НБУВ є унікальним зібранням різних джерел інформації: книги, журнали, продовжувані видання, карти, ноти, образотворчі матеріали, рукописи, стародруки, газети, документи на нетрадиційних носіях інформації. Опис різних видів документів регулюється різними стандартами опису; упорядкування документів спеціалізованих фондів здійснюється за науковими принципами, які враховують зовнішню специфіку документів, час їх створення і побутування. Тому під час визначення описових метаданих архівних документів, рукописів, стародруків, листівок, картографічних документів, нот, образотворчих матеріалів, газет, музейних експонатів виникають певні труднощі, пов'язані з тим, що кожен з цих видів документів має свої особливості опису (специфічну зону, де відображаються характеристики документа). Крім того, спеціалізовані підрозділи НБУВ мають власний науково-довідковий і пошуковий апарат, що зберігається безпосередньо в цих підрозділах. Більшість з пошукових систем цих підрозділів не входять до складу загального електронного каталогу бібліотеки, що пов'язано зі змістовною специфікою наукового опису і характером організації фондів. Це стосується, у першу чергу, рукописів, стародруків, рідкісних видань, архівних джерел, історичних колекцій.

У 2009 р. було створено комплексні робочі групи, до складу яких увійшли спеціалісти з інформаційних технологій та наукові експерти спеціалізованих підрозділів (за видами ресурсів), а саме представники Інституту рукопису (відділу кодикології і кодикографії, відділу фондів рукописної спадщини); фонду юдаїки; відділу стародруків та рідкісних видань; Інституту архівознавства; відділу газетних фондів; відділу образотворчих мистецтв; відділу музичних фондів; сектору картографічних видань. Упродовж 2009–2013 рр. фахівцями цих робочих груп була здійснена копітка робота з адаптації стандартних бібліографічних описів до вимог міжнародних стандартів метаданих з метою уможливлення опису різних видів документів, зокрема тих, що можуть бути прирівняні до музейних експонатів і можуть бути атрибутованими тільки професійним експертом. Підготовлені спеціалістами НБУВ робочі аркуші для опису документів (формуляри наукового опису) створили необхідну інфраструктуру для формування єдиного інформаційного простору всіх фондів і документів бібліотеки, розроблення комплексних профільних і спеціалізованих інформаційних ресурсів з інтегрованим пошуковим апаратом та користувацьким інтерфейсом [2; 7].

Упродовж 2007–2018 рр. також проводилися заходи з автоматизації трудомісткої бібліографічної роботи та включення в електронний пошуковий апарат НБУВ інформаційних ресурсів національної бібліографії. Крім друкованого варіанта бібліографічного каталогу з багатоаспектним довідково-допоміжним апаратом, готувалася також онлайнова публікація бібліографічних баз даних. Для отримання різнопланових бібліографічних видань були розроблені програмні рішення, які забезпечили підготовку цілого спектра спеціалізованих покажчиків. За допомогою автоматизованої технології вдалося підготувати десятки різних видань національної бібліографії та відповідні бази даних.

Накопичений досвід формування ресурсу рукописної і книжкової спадщини України дав змогу успішно розвивати важливий для виконання функцій НБУВ як національного бібліотечного книгосховища проект «Книжкові пам'ятки НБУВ», пов'язаний з формуванням Державного реєстру національної культурної спадщини. База даних «Книжкові пам'ятки НБУВ» призначена для науково-бібліографічної реєстрації пам'яток. Вже сьогодні вона доступна на порталі НБУВ у тематичному блоці «Історико-культурні ресурси». Накопичений інформаційний ресурс про особливо цінні та унікальні документи найбільшої бібліотеки України може бути використаний для формування зведеної бази книжкових пам'яток інших бібліотек і установ країни – музеїв і архівів. Такий підхід уможливлює створення загальнонаціональної цифрової бібліотеки, аналогічно тим, які формуються нині як пріоритет державної культурної політики в багатьох країнах світу [3].

Створення цифрових бібліотек культурної спадщини та бібліотечних цифрових колекцій посідає провідне місце в стратегії розвитку національних бібліотек не лише Європи, а й інших континентів. З 2010 р. започатковано спеціальні дослідження щодо створення цифрової бібліотеки на базі фондів НБУВ та ресурсів спеціалізованих фондів. Були розроблені необхідні технологічні рішення, спрямовані на вдосконалення структури і користувацького інтерфейсу «Цифрової бібліотеки історико-культурної спадщини». Спільно з відділами-фондоутримувачами розпочалося формування низки цифрових колекцій: тематичних, персональних, видавничих, книжкових пам'яток, історичних фондів і зібрань. Обґрунтовано основні підходи до формування наукової цифрової бібліотеки на основі інтеграції сучасних

бібліотечних та веб-технологій; розроблено оригінальні технологічні моделі організації цифрового комплексу наукової бібліотеки. Результати проведеного дослідження узагальнені у монографії «Цифрові бібліотечні проекти: технологічні рішення і управління життєвим циклом колекцій» [4].

Узагальнення досвіду формування електронних ресурсів історико-культурної спадщини стало основою розроблення оригінальної моделі та інформаційної архітектури національної електронної бібліотеки «Україніка» (ЕБУ), мета якої – надання доступу до документів державно-національного значення в цифровому форматі широкому колу користувачів. Комплекс інформаційних ресурсів електронної бібліотеки супроводжує унікальний довідковий матеріал, забезпечений візуальною та енциклопедичною інформацією. Поступове поповнення цифрових колекцій «Українки» дасть змогу запропонувати користувачам глобальної мережі базу знань про Україну і досягнення української нації. Електронна бібліотека «Україніка» стартувала на порталі НБУВ у жовтні 2017 р. Для порталу знань «Україніки» розроблені спеціальні семантичні інструменти, а саме тематичне древо знань і довідково-предметні рубрики (К. В. Лобузіна, І. П. Перенесієнко). Довідкові записи містять коротку дефініцію терміна, семантичні зв'язки між термінами (ієрархія, синонімія, асоціація), гіперпосилання до інформаційних інтернет-джерел (Вікіпедія, Енциклопедія історії України, Internet Encyclopedia of Ukraine, Ізборник, Український національний біографічний архів і т. д.), електронних виставок, електронних каталогів та документів електронного фонду «Україніки». База знань забезпечує формування окремих електронних колекцій будь-якого напряму. Запропонована модель бази знань «Україніки» уможливлює проведення на основі масиву документів та довідкових записів різних додаткових досліджень у хронологічному, персональному та територіальному розрізі. Основними джерелами поповнення ЕБУ є електронні ресурси НБУВ, загальнодоступні мережеві електронні ресурси, українознавчі сайти, веб-ресурси наукових установ та закладів культури, оцифровані видання з фондів НБУВ. Інтернет-ресурси включені в єдину пошукову систему ЕБУ разом з іншими електронними документальними інформаційними джерелами. Ядро фонду електронної бібліотеки становлять оцифровані документи українознавчої тематики з фондів НБУВ. Інформаційний масив «Україніки» істотно доповнює електронний ресурс національної бібліографії України: «Книга в Україні (1861–1917» та «Україномовна книга (1798–1923)», а також колекція оцифрованих видань із фондів НБУВ «Україномовна книга» і «Українські граматики, правописи», що нині активно формується [8].

Національні бібліотечні електронні ресурси наукової інформації

В умовах глобалізації, стрімкого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій система наукових комунікацій стає багатоваріантною, вона ґрунтується на широкому спектрі соціокомунікаційних зв'язків. З одного боку, підвищується активність і оперативність наукової комунікації, з другого – постає безліч проблем, пов'язаних зі збереженням інформації для наступних поколінь. Наукові комунікації в останнє 10-річчя збагатилися низкою інновацій. Їх, на думку дослідника Б. Крамера, вже існує понад 100. Вони супроводжують всі стадії наукового процесу: вивчення, аналіз, написання, публікацію, упровадження і використання, оцінку тощо. Всі ці інновації передбачають активне включення вченого в коло електронних комунікаційних інструментів, що сприяють поширенню наукового знання [11].

Пілотним проектом, який сприяв подальшому розгортанню роботи з науковими електронними бібліотечними ресурсами, стала розробка у 2010 р. Наукової електронної бібліотеки (НЕП) НБУВ, яка формується на платформі загальнобібліотечної АБІС. Що важливо, адаптація такого рішення для формування електронного фонду бібліотеки не потребувала перенавчання бібліотечних фахівців і дала змогу використовувати вже налагоджений пошуковий апарат традиційної бібліотеки. Комплектування повнотекстового зібрання НЕП НБУВ здійснюється на основі: електронних аналогів друкованих видань або електронних видань, наданих правовласниками – авторами або видавництвами; документів, запозичених з інтернет-ресурсів відкритого доступу; оцифрованих традиційних документів бібліотечного фонду. Систематизація електронних документів здійснюється професійними систематизаторами, що забезпечує надання користувачам розширеного тематичного пошукового образу документа.

Під час розроблення автоматизованого робочого місця каталогізатора електронних ресурсів враховувалися три ключових моменти: 1) сумісність ресурсів електронної бібліотеки з іншими електронними ресурсами НБУВ; 2) вимоги до пошукового апарату електронних каталогів бібліотек нового покоління (Next-Generation Library Catalogs); 3) розмежування доступу до електронних документів відповідно до їх статусу (авторських та інтелектуальних прав): онлайновий доступ до документів або лише в читальних залах НБУВ. Згідно з цими вимогами, були реалізовані

додаткові можливості, не передбачені традиційним електронним каталогом: завантаження обкладинок видань, вказівка на джерело інформації про електронний документ, автоматичне визначення формату та обсягу файлів електронних документів, іконографічна інтуїтивно зрозуміла візуалізація форматів файлів, можливість за гіпертекстовими посиланнями від категорій розділів знань, ключових слів, тематичних рубрик отримувати списки необхідних документів; веб-інтерфейс каталогу електронної бібліотеки забезпечений автоматичним безкоштовним перекладачем веб-сторінок на 52 мови світу (у т. ч. перекладаються бібліографічні описи і тематичні рубрики). Спільна інформаційна платформа електронної бібліотеки з іншими ресурсами НБУВ (електронний каталог, реферативна база даних, інтернет-навігатор тощо) забезпечила користувачам можливість проведення інтегрованого пошуку, де за одним запитом можна отримати інформацію щодо наявності необхідного документа в інших базах даних бібліотеки, або інформацію про наявність електронної версії друкованого видання [5; 10].

З 2012 р. розпочався черговий етап створення єдиної точки доступу до електронних ресурсів наукової інформації. У єдиний пошуковий апарат інформаційних ресурсів було інтегровано електронну бібліотеку авторефератів дисертацій, створену в НБУВ упродовж 1998–2011 рр. та реферативну базу даних (РБД). РБД «Україніка наукова» засновано у 1998 р. НБУВ (під керівництвом академіка НАН України А. С. Онищенка) та Інститутом проблем реєстрації інформації НАН України (ІПРІ) в рамках корпоративного проекту НАН України зі створення національної системи реферування наукової літератури. На сьогоднішній день ця РБД – єдина вітчизняна загальнодоступна універсальна база даних, що містить інформацію про наукові публікації з усіх галузей знання. В процесі адаптації до нової інформаційної платформи пошукові засоби РДБ були узгоджені з вимогами ІПРІ та НБУВ з урахуванням потреб користувачів. Були проведені роботи з інтеграції реферативної бази даних з пошуковим апаратом електронного каталогу «Журналів і періодичних видань», де автоматично вказується, що періодичне видання розписується в реферативній базі даних. Налагоджено пошук за видом документів і науковими спеціальностями [9].

Результатом узагальнення проведених науково-дослідницьких робіт і набутого науково-практичного досвіду стала публікація у 2012 р. монографії «Технології організації знаннєвих ресурсів у бібліотечно-інформаційної діяльності» [7]. Видання присвячене дослідженню наукових засад створення цілісної системи інтелектуального доступу до документально-інформаційних ресурсів наукових бібліотек на базі розроблення ефективного механізму інтеграції інформаційно-комунікаційних та бібліотечних технологій з метою створення інформаційних комплексів, здатних оперативно задовольняти зростаючі потреби користувачів у джерелах наукової, освітньої та соціокультурної інформації. Монографія заклала надійну методологічну основу для розгортання нового напряму бібліотекознавчих досліджень у частині реалізації концепції семантичної Бібліотеки 3.0, інформаційно-технологічних проблем управління знаннями в бібліотеках і формування бібліотечних баз знань.

Протягом 2012–2014 рр. було проведено цілий комплекс робіт з переведення електронних ресурсів порталу «Наукової періодики України» на бібліотечну технологію. Наразі оновлений користувацький інтерфейс електронної бібліотеки періодичних видань України надає доступ до бібліографічних даних, реферативної інформації та повних текстів наукових публікацій. Він має багатоаспектні параметри пошуку інформаційних джерел, орієнтовані на наукову аудиторію користувачів. Наукові установи, навчальні заклади заінтересовані в розміщенні електронних версій власних фахових періодичних видань в електронній бібліотеці «Наукова періодика України» на веб-порталі НБУВ. Це надає їм можливість вести активний обмін науковою інформацією з вітчизняними та зарубіжними установами. Для піднесення рівня вітчизняних наукових публікацій, розширення доступу до них через всесвітню мережу запропоновано низку опцій: реклама наукового видання; сприяння використанню продукції наукових видавництв, підвищення її цитованості і затребуваності; наукові видавництва мають серед потенційних споживачів їхньої інформації щодоби понад 5 тис. сеансів відвідування; у рейтингах пошуку Google запити з порталу НБУВ надаються першими; завдяки проіндексованим Google Академія метаданим публікацій є можливість створювати повноцінні наукометричні профілі вчених, наукових журналів, стежити за цитуванням наукових статей; сервіси для авторів і видавництв надаються в рамках інформаційної платформи НБУВ безкоштовно на умовах вільного доступу до повних текстів публікацій. Надалі з метою досягнення повноти представлення наукового доробку українських вчених в електронному форматі передбачається реалізація проекту електронної бібліотеки «Наукове надбання України», яка має доповнювати наявний масив видань «Наукової періодики України» електронними версіями книжко-

вих наукових видань: монографій, авторефератів, дисертацій, збірників наукових праць та матеріалів конференцій, підручників, довідників тощо. Формування та агрегація інформаційних ресурсів електронної бібліотеки здійснюватиметься на умовах співпраці з науковими установами, вишами, видавництвами.

Статус НБУВ як національної та наукової бібліотеки визначає напрями її діяльності: нині Бібліотека концентрує свої інтелектуальні та технологічні зусилля на представленні в електронному середовищі комплексної інформації про науку України, здобутки українських вчених. Багаторічна робота з фондами, наукові підходи до формування бібліотечної бази знань створили умови для започаткування і розгортання у 2016 р. інформаційного порталу «Наука України: доступ до знань», мета якого – створення інтегрованого інформаційного простору української науки в цифровому суспільстві; популяризація, підвищення рейтингу і доступності наукових досягнень вчених України, надання розширеного до них доступу за рахунок використання сучасних бібліотечних та веб-технологій [6].

У 2017 р. запрацював новий важливий інформаційний блок порталу «Науковці України». Наявний реєстр науковців України систематизований за кодами спеціальностей ДАК України. Ресурси інформаційного блоку «Науковці України» формуються автоматично, відповідно до наявного масиву авторефератів, захищених в Україні дисертацій, що надійшли до фонду НБУВ. Паралельно розпочато роботи зі створення авторитетних записів варіантів імен науковців України, у першу чергу для академіків НАН України. Персоналізація доступу до джерел наукової інформації уможливила створення ефективних пошукових інструментів, що дають змогу: автоматично проводити пошук публікацій персоналії за всіма різночитаннями імені (українською та іноземними мовами); переглядати списки публікацій науковця: автореферати, дисертації, книги, наукові статті; завантажувати наявні повні тексти наукових публікацій; здійснювати пошук публікацій одночасно по всіх електронних інформаційних ресурсах НБУВ (пошуковий алгоритм використовує предметну галузь науковця для налаштування результатів пошуку); віднаходити колег, котрі займаються відповідним напрямом наукових досліджень; користуватись автоматично створеним списком співавторів; отримувати інформацію про наявні інформаційні джерела довідкового та біографічного характеру; переглядати інформацію бібліометричних профілів вчених; за умов наведення профілів науковця в інших глобальних науково-інформаційних системах є можливість продовжити пошук публікацій автора, які відсутні у фондах НБУВ; за наявності пошукового профілю науковця у системі він автоматично з'являється під час пошуку наукових публікацій для отримання додаткової інформації про авторство публікації.

Важливим напрямом роботи НБУВ є реалізація пілотного проекту «Корпоративний каталог бібліотек установ Національної академії наук України». З цією метою в НБУВ організовано корпоративний сервер бібліотечних баз даних, на якому надається авторизований доступ бібліотекам наукових установ НАН України, а введені дані оновлюються щодня на бібліотечному порталі. Інтегрований пошуковий профіль електронних каталогів бібліотек установ НАН України дає змогу вести пошук у всіх базах даних одночасно. Учасники корпоративного проекту мають можливість запозичувати записи з електронного каталогу НБУВ. У 2015–2016 рр. до проекту приєдналися 20 бібліотек науково-дослідних установ Академії. У 2016 р. спільними зусиллями НБУВ і Інституту історії України проведена модернізація інформаційної архітектури порталу Інституту історії України та електронного каталогу наукової бібліотеки Інституту. Зокрема, на сучасну пошукову платформу були переведені інформаційні ресурси національного значення: енциклопедія історії України та електронна бібліотека історичної тематики. Все це уможливило здійснення інтегрованого пошуку історичних ресурсів на порталах Інституту і Бібліотеки.

Сучасні магістральні напрями діяльності НБУВ є наслідком виконання нею функцій головного наукового бібліотечно-інформаційного центру та національного агрегатора наукових електронних ресурсів, що формує інтегрований науковий ресурс України в електронному середовищі і реалізує низку масштабних національних науково-інформаційних проектів. Насамперед, це електронний каталог НБУВ (він надає користувачам інформацію про обов'язковий примірник видань, надрукованих в Україні), реферативна база даних «Україніка наукова», електронна бібліотека «Наукова періодика України», інформаційний портал «Наука України: доступ до знань», електронна бібліотека «Україніка», цифрова бібліотека історико-культурної спадщини.

З моменту старту нової платформи інформаційного порталу НБУВ у 2013 р., за даними моніторингу використання веб-ресурсів, загальна кількість відвідувань (сеансів роботи) нового порталу НБУВ за 5 років зросла в середньому у 5 разів, що свідчить про масштабність створених наукових інформаційних ресурсів та підвищений до них інтерес з боку користувачів електронних наукових комунікацій.

Бібліографічні посилання

1. Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 1918–1941. Київ, 1998. 336 с.

2. Дубровіна Л. А., Ковальчук Г. І. Розвиток електронних інформаційних ресурсів рукописної та книжкової спадщини в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського. *Бібліотечний вісник.* 2016. № 1. С. 3–11.

3. Ковальчук Г. І., Лобузіна К. В. Проблеми створення інтегрованого веб-ресурсу книжкових пам'яток України. *Матеріали III Міжнародних книгознавчих читань «Стародруки і рідкісні видання в університетській бібліотеці»* (Одеса, 15–17 вересня 2015 р.). Одеса, 2016. С. 8–17.

4. Лобузін І. Цифрові бібліотечні проекти: технологічні рішення та управління життєвим циклом колекцій : монографія / відп. ред. В. А. Широков. Київ, 2016. 216 с.

5. Лобузина Е. В. Интернет-комплекс научной библиотеки как средство интеграции информационных ресурсов. *Науч. и техн. библиотеки.* 2012. № 12. С. 20–28.

6. Лобузина Е. В. Информационный портал «Наука Украины: доступ к знаниям». *Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития.* 2016. № 14. С. 35–46.

7. Лобузіна К. В. Технології організаційних знаннєвих ресурсів у бібліотечно-інформаційній діяльності : монографія. Київ, 2012. 252 с.

8. Лобузіна К. В. Фундаментальна електронна бібліотека «Україніка»: технологічна організація та основні принципи управління інформаційними ресурсами. *Бібліотека. Наука. Комунікація* : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 6 – 8 жовтня 2015 р.) : в 2 ч. К., 2015. Ч. 1. С. 18–23.

9. Петров В. В., Онищенко О. С., Крючин А. А., Лобузіна К. В., Мініна Н. М., Зайченко Н. Я. Розвиток національної системи реферування (до 20-річчя Українського реферативного журналу «Джерело»). *Вісник Національної академії наук України.* 2015. № 10. С. 71–74.

10. Самохіна Н. Ф. Організація повнотекстових електронних ресурсів у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського. *Бібліотечний вісник.* 2014. № 6. С. 13–17.

11. Kramer B., Bosman J. 101 Innovations in Scholarly Communication – the Changing Research Workflow // Figshare [website]. 2015. URL: http://dx.doi.org/10.6084/m9.figshare.1286826

References

1. Dubrovina, L. A., Onyshchenko, O. S. (1998). Istoria Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho. 1918-1941 [History of the Vernadsky National Library of Ukraine. 1918-1941]. Kyiv. [in Ukrainian].

2. Dubrovina, L. A., Kovalchuk, H. I. (2016). Rozvytok elektronnykh informatsiinykh resursiv rukopysnoi ta knyzhkovoi spadshchyny v Natsionalnii bibliotetsi Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [Development of Electronic Information Resources of Manuscript and Book Heritage in The Vernadsky National Library of Ukraine]. *Bibliotechnyi visnyk, 1,* 3–11. [in Ukrainian].

3. Kovalchuk, H. I., Lobuzina, K. V. (2015). Problemy stvorennia intehrovanoho veb-resursu knyzhkovykh pamiatok Ukrainy [Problems of creation of integrated web-resource of book sights of Ukraine]. *III Mizhnarodni knyhoznavchi chytannia «Starodruky i ridkisni vydannia v universytetskii bibliotetsi»* [III International Book Science reading «Old and rare books in the university library»] (pp. 8–17). Odesa. [in Ukrainian].

4. Lobuzin, I. (2016). Tsyfrovi bibliotechni proekty: tekhnolohichni rishennia ta upravlinnia zhyttievym tsyklom kolektsii [Digital Library Projects: Technological Solutions and Life Cycle Management of Collections]. Kyiv. [in Ukrainian].

5. Lobuzyna, E. V. (2012). Internet-kompleks nauchnoi biblioteki kak sredstvo integratsii informatsionnykh resursov [Internet complex of the scientific library as a means of integration of information resources]. *Nauchnye i tekhnicheskie biilioteki – Scientific and technical libraries, 12,* 20–28. [in Russian].

6. Lobuzina, K. V. (2016). Informatsonnyi portal «Nauka Ukrainy: dostup k znaniiam» [Information portal «Science of Ukraine: access to knowledge»] *Biblioteki natsionalnykh akademii nauk: problemy funktsionirovaniia, tendentsii razvitiia. 14,* 35–46. [in Russian].

7. Lobuzina, K. V. (2012). Tekhnolohii orhanizatsiinykh znannievykh resursiv u bibliotechno-informatsiinii diialnosti [Technologies for knowledge resources organization in library and information activities]. Kyiv. [in Ukrainian].

8. Lobuzina, K. V. (2015). Fundamentalna elektronna biblioteka «Ukrainika»: tekhnolohichna orhanizatsiia ta osnovni pryntsypy upravlinnia informatsiinymy resursamy [Fundamental electronic library «Ukrainica»: technological organization and basic principles of information resources management]. *Biblioteka. Nauka. Komunikatsiia*: Proceedings of the International Scientific Conference (Vol. 1), (pp. 18-23). Kyiv. [in Ukrainian].

9. Petrov, V. V., Onyshchenko, O. S., Kriuchyn, A. A., Lobuzina, K. V., Minina, N. M., Zaichenko, N. Ya. (2015). Rozvytok natsionalnoi systemy referuvannia (do 20-richchia Ukrainskoho referatyvnoho zhurnalu «Dzherelo») [The development of national system of referencing (to the 20th anniversary of the Ukrainian abstract journal "Dzherelo")]. *Visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy, 10,* 71-74. [in Ukrainian].

10. Samokhina, N. F. (2014). Orhanizatsiia povnotekstovykh elektronnykh resursiv u Natsionalnii bibliotetsi Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [Organization of full-text electronic resources at The Vernadsky National Library of Ukraine]. *Bibliotechnyi visnyk, 6,* 13–17. [in Ukrainian].

11. Kramer, B., Bosman, J. (2015). 101 Innovations in Scholarly Communication – the Changing Research Workflow. Figshare [website]. URL: http://dx.doi.org/10.6084/m9.figshare.1286826

Kateryna Lobuzina,
Doctor of Science in Social Communications, Director of the Institute of Information Technology, Vernadsky National Library of Ukraine

THE DIGITAL FACE OF THE SCIENTIFIC LIBRARY: THE CENTENNIAL OF ACADEMIC TRADITIONS AND INNOVATIONS

The process of mastering, the current state and prospects of the development of electronic library-information technologies and resources of the Vernadsky National Library of Ukraine (VNLU) are considered. On the development of promising scientific and information library projects of VNLU: the abstract database «Science Ukrainca», the electronic library «Scientific Periodicals of Ukraine», the information portal «Science of Ukraine: access to knowledge», the electronic library «Ukrainica», the digital library of historical and cultural heritage are focused attention. Prospects for building the scientific and informational complex of VNLU in accordance with the requirements of modern electronic scientific communication are outlined.

K e y w o r d s: electronic scientific communication, electronic library resources, scientific information resources, library and information technologies, scientific libraries, VNLU.

Стаття надійшла до редакції 24.05.2018 р.

УДК 001.32(477)"1926/1931":[027.54(477):01]

Галина Солоіденко,
канд. історичних наук, провідний науковий співробітник
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Бібліографічна комісія ВУАН та її незавершена діяльність

На основі архівних матеріалів висвітлено історію створення Бібліографічної комісії ВУАН (1926–1931). Аналізуються рішення першого Пленуму Бібліографічної комісії ВУАН, результати генерального обліку бібліографічної роботи кінця 1920-х рр., діяльність вчених-бібліотекознавців щодо створення українського бібліографічного репертуару.

К л ю ч о в і с л о в а: Укрнаука, Українська академія наук, Всенародна бібліотека України, Бібліографічна комісія ВУАН, облік бібліографічної роботи, український бібліографічний репертуар.

Потреба «планово організувати та координувати бібліотечну справу всієї ВУАН у цілому» [1] виникала регулярно і вимагала створення постійно діючих колегіальних органів. Особливої гостроти це питання набуло у складні для Української академії наук та Всенародної бібліотеки України часи – 20-ті роки XX ст. Саме в цей період були створені та розпочали роботу Бібліотечна і Бібліографічна комісії ВУАН. Як зазначав директор Всенародної бібліотеки України С. Постернак, «…наростання бібліотечно-бібліографічного руху приводить, нарешті, до організації бібліографічного центру УСРР – Бібліографічної Комісії при Українській Академії Наук, і до постановки питання про всю бібліотечну політику УСРР в державному масштабі, в Колегії НКО і в Держнаукметодкомі НКО» [2].

Відповідаючи на звернення Укрнауки про створення відповідного центру для координації бібліографічної роботи, Всенародна бібліотека України констатувала «…таким органом, що відповідає поставленим вимогам, є Українська академія наук, і саме при ній треба утворити науково-керуючий і координуючий центр наукової бібліографії України, надавши йому, відповідно до структури Академії Наук, форму Комісії, в деякій аналогії з Бібліографічною Комісією Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові» [3].

Президія Укрнауки 28.08.1926 р. ухвалила рішення утворити при Українській академії наук Бібліографічну комісію для об'єднання та керування науково-бібліографічною роботою всіх установ, що її ведуть, зокрема для об'єднання роботи зі складання українського бібліографічного репертуару [1]. Академії наук було доручено скласти проект положення про Комісію [4] з пояснювальною запискою до нього, який Укрнаука затвердила 20.09.1926 р. За словами наукового секретаря Бібліографічної комісії М. І. Сагарди, «… в положенні завдання Комісії формульовано категорично – організуючий та централізуючий характер її визначено найрішучіше» [5]. Згідно з документом, бібліографічна робота всіх наукових установ УСРР спрямовувалася на обслуговування науково-дослідної діяльності. Передбачалося також скоординувати бібліографічну роботу наукових установ та сформувати єдиний план бібліографічної роботи УСРР; створити спільними зусиллями наукових та бібліографічних установ УСРР вичерпний всеукраїнський бібліографічний репертуар. У Положенні також наголошувалося на виділенні регіональної бібліографії з метою вивчення України з соціально-економічного погляду (економіки, історії, етнографії), на розробленні інструкції зі збирання матеріалів та бібліографічного їх оформлення, на наданні допомоги в організації роботи на місцях, на сприянні у виданні складних покажчиків [6].

[1] Архів Президії НАН України , ф. 251, оп. 1, спр. 33, арк. 6–7.

[2] Постернак С. [ред. ст.]. *Журн. бібліотекознавства та бібліогр.* 1927. № 1. С. III–VIII.

[3] Сагарда М. І. Організація бібліографії на Україні . Заснування Бібліографічної комісії Української академії наук. *Журн. бібліотекознавства та бібліогр.* 1927. № 1. С. 7.

[4] Положення про Бібліографічну Комісію при ВУАН. *Бібліотечний збірник.* 1927. Ч. 3. Бібліографія на Україні. С. 35–36.

[5] Сагарда М. І. Організація бібліографії на Україні. Заснування Бібліографічної комісії Української академії наук. *Журн. бібліотекознавства та бібліогр.* 1927. № 1. С. 9.

[6] Бібліографічна комісія ВУАН: Звідомна доповідь на засіданні Президії ВУАН 15. XI. 29 р. *Вісті ВУАН.* 1929. № 9/10. С. 27–42.

Упродовж 1927–1929 рр. Бібліографічна комісія ВУАН розгортає активну координаційну діяльність. Перший Пленум Бібліографічної комісії ВУАН, що проходив 11–14 квітня 1927 р., визначив основні проблеми бібліографії в Україні, її значення, завдання, окреслив шляхи розвитку та методи координації бібліографічної діяльності у рамках Академії наук [5]. Пленум обрав членів Президії, куди увійшли: М. В. Птуха, директор Інституту демографії – голова; С. П. Постернак, директор ВБУ – заст. голови; М. І. Сагарда, зав. відділу періодики ВБУ – вчений секретар; Ю. О. Меженко, директор Українського наукового інституту книгознавства; М. А. Годкевич від Української книжкової палати, уповноважений по м. Харків; С. Л. Рубінштейн, директор Одеської центральної бібліотеки. Принципово важливим було рішення Пленуму щодо залучення до складу Комісії закордонних українських бібліографів, а також надання права Президії обирати вчених-кореспондентів Комісії як в Україні, так і поза її межами.

Під час пленарного засідання було виголошено низку доповідей: «Підсумки бібліографії на Україні» (М. І. Ясинський), «Основні проблеми українського бібліографічного репертуару» (М. І. Сагарда), «Завдання бібліографії на Україні» (Ю. О. Меженко і М. А. Годкевич), «Організаційні питання рекомендаційної бібліографії на Україні» (Д. А. Балика), «Бібліографія на Україні XIX–XX ст.» (М. І. Ясинський), «Організація бібліографії наукової літератури на Україні» (С. Л. Рубінштейн). План діяльності Бібліографічної комісії та її Президії представив С. П. Постернак [5]. Були ухвалені резолюції по всіх доповідях, а також затверджена «Анкета для генерального обліку бібліографічної роботи в Україні та про Україну». З огляду на величезне наукове значення українського бібліографічного репертуару, вирішили присвятити йому наступний пленум Бібліографічної комісії ВУАН.

Основна діяльність Бібліографічної комісії після першого Пленуму спрямовувалася на підготовку роботи до генерального обліку бібліографічних установ та діячів бібліографії. Щорічний анкетний облік мав стати важливим підгрунтям для складання координаційного плану бібліографічної роботи в Україні.

Комісією була уточнена «Анкета для генерального обліку бібліографічної роботи на Україні та про Україну» [7] та підготовлено супровідний лист до неї. У спеціальному зверненні, за підписом академіка М. В. Птухи, окреслювалися завдання бібліографії відповідно до вимог тогочасного державного, економічного і культурного будівництва як у науковому плані, так і в практичній роботі, ставилися питання координації та погодженості дій, планів організації бібліографічної роботи в Україні [8].

Всього в анкеті було 13 питань. Вони стосувалися обліку установ та осіб, що вели бібліографічну діяльність із зазначенням не лише адреси та назви організації, а й дати її заснування, характеру діяльності (випадковий чи регулярний), конкретних планових завдань, стану бібліографічної роботи у 1927 р., списку надрукованих бібліографічних праць, списку підготовлених до друку запланованих робіт. В анкеті також необхідно було відзначити якість (повноту та вичерпність) бібліографії, методи роботи з бібліографічною літературою, наявність методичних розробок та інструкцій, їх характер та спрямованість (реєстраційну, рекомендаційну, критичну), наявність бібліографічного матеріалу (картотек, покажчиків), осіб, які професійно займаються бібліографічною роботою, а також науковців, які здійснюють бібліографічні дослідження тощо [3]. Таких анкет до установ було надіслано 928, а окремим науковим працівникам – 25 005 [9].

Як зазначає В. Петрикова, сам процес анкетування та реорганізаційні зміни, що відбулися в УАН протягом 1931–1933 рр., не дали змоги всебічно проаналізувати фактографічну інформацію, зібрану за допомогою анкет. Кілька статей тих років подали лише узагальнюючу характеристику анкет, описавши переважно недоліки організаційної роботи Бібліографічної комісії УАН [7].

З 1928 р. у складі Бібліографічної комісії ВУАН почала працювати Каталографічна комісія, створена згідно з постановою Першої конференції наукових бібліотек. Як зазначено у «Звідомленні Всеукраїнської академії наук у Києві за 1927 р.», після Пленуму Каталографічна комісія увійшла до складу Бібліографічної комісії та перетворилася на її підкомісію. Крім того у роботі Бібліографічної комісії Академії наук та в Комісії зі складання української каталографічної інструкції активну участь брали члени Науково-дослідної комісії бібліотекознавства та бібліографії [10]. За планом роботи на 1929/30 рр., мав бути підготовлений про-

[7] Анкети генерального обліку бібліографічної праці на Україні за 1927 рік. Архів НБУВ, ф. 1, оп. 1, спр. 201, 146 арк.

[8] Арх. НБУВ, оп. 1, спр. 253, арк. 94.

[9] ІР НБУВ, Ф. 52, спр. 228, арк. 3.

[10] Козловський В. О. Каталографічна підкомісія Бібліографічної комісії ВУАН. *Журн. бібліотекознавства та бібліогр.* 1930. № 4. С. 92–93.

ект правил всіх частин Каталографічної інструкції з конкретними прикладами. Бібліографічній комісії пропонувалося подати доповідь та огляд літератури з описання творів, що мають колективного автора, а також рекомендувалося організувати широке обговорення проекту для остаточного вироблення правил української каталографічної інструкції.

За перші три роки діяльності Бібліографічна комісія підготувала бібліографії праць для всіх відділів ВУАН. Її члени проводили експертизу повноти покажчиків, допомагали складати їх за унормованими правилами бібліографічного опису. Комісія збирала відомості про бібліографічну роботу кафедр, проводила бібліографічні наради та обговорення бібліографічних праць. На громадських засадах її члени брали участь у роботі спеціальної ради при редакції журналу «Україна» [11]. Одним з найбільших бібліографічних оглядів, надрукованих у журналі, вважається стаття О. О. Малиновського «Науково-дослідний і науково-видавничий рух Радянської України в 1927 році. Бібліографічний огляд» [6]. Щоб заохотити загал актуальними питаннями бібліографії, Комісія розпочала видавничу діяльність. Побачили світ спеціальний «Методологічний збірник» (1928, т. 1), бібліографії П. Куліша (уклад. Є. Кирилюк), Ф. Вовка (уклад. Г. Вовк) обидва – 1929 р. [2].

Бібліотечна комісія встановила тісні зв'язки з бібліографічними та бібліотечними установами Союзу, налагодила співробітництво з НТШ у Львові з метою охоплення якнайбільшої частини території етнографічної України та з'ясування основних завдань бібліографічної роботи у всеукраїнському масштабі.

У другій половині 1927 р. Президія Бібліографічної комісії порушила перед Укрнаукою питання про організацію II Пленуму та про виділення на це відповідних коштів. Проте, цього не було зроблено. Через деякий час Президія Комісії виступила з ініціативою скликати навесні 1929 р. I Всеукраїнський бібліографічний з'їзд, мотивувавши це тим, що у РСФРР відбулися вже два бібліографічні з'їзди (1924-го і 1926 р.), а в Україні бібліографічні проблеми не набули широкого обговорення. Проте, Укрнаука визнала за потрібне лише розширити Пленум комісії представниками від усіх наукових установ, що опікуються бібліографічною діяльністю, або заінтересовані в ній. Розширений Пленум Комісії вирішили скликати в Харкові у березні 1929 р. Втім, через брак коштів його проведення перенесли на 1929/30 р.

Варто відзначити, що Бібліографічна комісія ВУАН виконувала й функції керівного органу. Так, у 1930 р. Укрнаука запропонувала Бібліографічній комісії докладно проаналізувати видавничу продукцію Української книжкової палати та надіслати свої зауваження і побажання. Взявши до уваги виявлені недоліки в роботі Української книжкової палати, Укрнаука зобов'язала Президію Бібліографічної комісії «…категорично висловити побажання, щоб ясно було визначено місце Української книжкової палати серед бібліографічних установ УСРР і щоб бібліографічна робота її й відповідно до цього видавнича діяльність набула точно визначених форм і спрямована була передусім на забезпечення інтересів державної бібліографії та наукових потреб» [12].

У планах Бібліографічної комісії на наступне 4-річчя зазначалося: організувати регулярне інформування про роботу бібліографічних закладів за допомогою бюлетенів; розробити проекти складання бібліографії української бібліографії та українського бібліографічного репертуару; видати в перекладі українською мовою окремі розділи таблиць «Міжнародної дицемальної бібліографічної класифікації» Міжнародного бібліографічного інституту; видати каталографічну інструкцію; організувати видання як методологічних, так і практичних бібліографічних праць, особливу увагу приділивши краєзнавчим покажчикам; репрезентувати ВУАН у союзних та закордонних бібліографічних установах, комісіях, на конференціях, з'їздах тощо.

В організаційному плані передбачалося чітке розмежування повноважень Пленуму і Президії Комісії [9]. Однак, цим планам не судилося збутися.

7–9 червня 1931 р. Бібліографічна комісія ВУАН скликала I Всеукраїнську бібліографічну нараду з метою розвінчання класово-ворожої ідеології на бібліографічному фронті та перебудови бібліографії на засадах марксистсько-ленінської методології. В роботі бібліографічної наради, що проходила в Києві, взяло участь 229 осіб від 100 установ УСРР, у т. ч. 15 співробітників ВУАН від 13 її установ. Присутні заслухали три методологічні доповіді: Я. Розанова «Бібліографія і діалектика» (від ВУАМЛІНу); М. Золотарьова «Класова бо-

[11] Архів НАН України, ф. X, спр. 3652–3660. Протоколи Бібліографічної наради при редакції журналу «Україна» 1929–1930 рр.

[12] *Вісті ВУАН.* 1930. № 1. С. 45.

ротьба на книгознавчому фронті» (від ВУАМЛІНу); К. Довганя «Нинішня методологічна ситуація на книгознавчому бібліографічному фронті» (від журналу «Критика»). У підсумках роботи Бібліографічної комісії ВУАН зазначалося, що 1931 р. став роком методологічного переозброєння на засадах марксистсько-ленінської матеріалістичної діалектики, роком гострої критики й самокритики наукової роботи комісії та її членів за попередні роки.

Доповідачі, говорячи про результати практичної роботи Бібліографічної комісії ВУАН за 1931 р. відзначали, що було зібрано бібліографію літератури про ВУАН за 1930–1931 рр. та бібліографію рецензій на твори ВУАН за цей же період. Також наголошувалося, що перехід організаційної функції в масштабі УСРР від Бібліографічної комісії ВУАН до Української книжкової палати в Харкові, який відбувся у 1931 р., означає, що завершився перший організаційно-плановий етап її діяльності і розпочався другий – науково-дослідний, пов'язаний з розробленням методології та методики бібліографічної роботи [13]. Проте, так званий науково-дослідний етап діяльності Бібліографічної комісії ВУАН так і не розпочався.

На початку 1930-х рр. українізацію більшовицька влада припинила, багато діячів науки і культури зазнало репресій, а їх доробок фактично вилучили з наукового обігу. Комісія Народного комісаріату освіти звинуватила українських бібліотекознавців у тяжінні до буржуазних концепцій, через що подальше розроблення теоретичних питань бібліографознавства було згорнуте, діяльність Бібліографічної комісії ВУАН припинена, а саме поняття «український бібліографічний репертуар» зникло з бібліотечної термінології.

У 1945 р. Бібліотека Академії наук знову розпочинає роботи, спрямовані на створення українського бібліографічного репертуару, навіть знаходить підтримку і розуміння важливості цієї роботи з боку Президії АН УРСР. Для вирішення методологічних, методичних та організаційних питань 22–23 грудня 1945 р. проводиться нарада з порядком денним «Створення бібліографії української книги за період 1798–1918 рр.» за участю представників Львівської бібліотеки АН УРСР, Інституту літератури ім. Т. Шевченка АН УРСР, бібліотеки Київського державного університету. Однак ухвалити потрібних рішень не вдалося. Чергове зібрання, за висловом Я. Дашкевича, залишилося «нарадою нездійснених мрій» [4]. Нові надії з'явилися лише у 1989 р., коли Бюро відділення літератури, мови та мистецтва АН УРСР ухвалило рішення «Про створення державного фундаментального реєстру друкованої продукції України», складовою частиною якого мала стати «Бібліографія української книги». Втім, без єдиного координаційного центру, без його повноважень у всеукраїнських масштабах ця діяльність у подальшому здійснювалася лише в рамках окремих відомств.

Сьогодні питання бібліографічної діяльності порушуються і обговорюються на міжнародних конференціях НБУВ, під час роботи бібліографічних семінарів Національної бібліотеки України ім. Ярослава Мудрого, проте за майже 90 років після першого Пленуму Бібліографічної комісії ВУАН в Україні не відбулося жодного заходу належного рівня.

Створення Бібліографічної комісії ВУАН, залучення провідних вітчизняних учених, зокрема, академіків В. І. Липського, А. Ю Кримського, М. В. Птухи до вирішення питань української бібліографії, позитивно позначилося на розробленні теоретичних і методичних питань бібліографії. За сприяння ВБУ, Бібліографічна комісія ВУАН багато зробила для координації, організації та планування бібліографічної роботи в системі Академії наук, у наукових бібліотеках, які підпорядковувалися іншим відомствам. Зокрема, шляхом опитування був проведений генеральний облік наукових установ, їх бібліотек та стану бібліографічної роботи в УСРР.

Бібліографічна комісія та Науково-дослідна комісія бібліотекознавства відіграли важливу роль у формуванні української бібліографічної школи. Їх представники розглядали бібліографію не лише як допоміжний засіб наукових досліджень, виробництва, освіти, але й як окрему галузь наукового знання, багатофункціональне явище. Вітчизняним вченим вдалося виокремити основні напрями бібліографознавства та практичної бібліографії, зокрема такі, як рекомендаційна та критична бібліографія у контексті вивчення бібліопсихології, критичної методики читання, бібліосоціології [14].

Протоколи засідань Бібліографічної комісії ВУАН свідчать про надзвичайно відповідальне

[13] Бібліографічна комісія ВУАН. *Вісті ВУАН.* 1932. № 1. С. 14–21.

[14] Дубровіна Л. А. Бібліотечна справа в Україні в XX столітті / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко. К., 2009. С. 211.

ставлення її членів до бібліографічної роботи як до праці великої ваги. Вони були одностайні в розумінні бібліографії як єдиної дисципліни бібліологічного комплексу, що має дві складові – практичну (діяльність зі створення бібліографічних посібників) та наукову, котрі співіснують в органічній єдності.

Бібліографічні посилання

1. Бібліографічна комісія Української Академії наук у Київі. *Бібліотечний збірник.* 1927. Ч. 3. Бібліографія на Україні. С. 35–42.

2. Білокінь С. І. Бібліографічна комісія ВУАН. *Енциклопедія сучасної України* / НАН України, Наук. т-во ім. Т. Шевченка. Київ, Поліграфкнига, 2003. Т. 2. С. 620.

3. Вересовська Т. В. Видавнича та бібліографічна діяльність Соціально-економічного відділу УАН–ВУАН (1919–1928 рр.) як джерело з історії науки: автореф. дис. канд. іст. наук / Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. К., 2000. 19 с.

4. Дашкевич Я. Нарада нездійсненних мрій. *Бібліотечний вісник.* 1993. № 3–4. С. 30–35.

5. Іванченко М. М. Перший пленум Бібліографічної комісії Української Академії наук. *Бібліолог. вісті.* 1927. № 2. С. 108–109.

6. Малиновський О. О. Науково-дослідний і науково-видавничий рух Радянської України в 1927 році : бібліогр. огляд. *Україна. Наук. двохміс. українознавства.* К., 1928. Кн. 4. С. 110–114.

7. Петрикова В. Архівні матеріали бібліографічної комісії УАН в контексті сучасної теорії інформаційної культури. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського* / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, АБУ. К., 2011. Вип. 31. С. 340–348.

8. Сагарда М. У бібліографічній комісії ВУАН. *Журн. бібліотекознавства та бібліогр.* 1928. № 2. С. 122–123.

9. Сагарда М. Бібліографічна комісія при ВУАН. *Журн. бібліотекознавства та бібліогр.* 1930. № 4. С. 89–92.

References

1. (1927). Bibliohrafichna komisiia Ukrainskoi Akademii nauk u Kyivi. [Bibliographic Commission of the Ukrainian Academy of Sciences in Kyiv]. *Bibliotechnyi zbirnyk (Vol. 3)*. [in Ukrainian].

2. Bilokin, S. I. (2003). Bibliohrafichna komisiia VUAN [Bibliographic Commission of the Ukrainian Academy of Sciences]. *Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy* (Vol. 2). Kyiv. [in Ukrainian].

3. Veresovska, T. V. (2000). Vydavnycha ta bibliohrafichna diialnist Sotsialno-ekonomichnoho viddilu UAN-VUAN (1919-1928 rr.) yak dzherelo z istorii nauky [Publishing and bibliographic activity of the Social-Economic Department of UAN-VUAN (1919-1928) as a source of the history of science] Extendet abstract of candidates thesis. Kyiv. [in Ukrainian].

4. Dashkevych, Ya. (1993). Narada. nezdiisnennykh mrii [Meeting of unfulfilled dreams]. *Biblotechnyi visnyk, 3–4.* [in Ukrainian].

5. Ivanchenko, M. M. (1927). Pershyi plenum Bibliohrafichnoi komisii Ukrainskoi Akademii nauk [The first plenum of the Bibliographic Commission of the Ukrainian Academy of Sciences]. *Biblioloh. visti, 2.* [in Ukrainian].

6. Malynovskyi, O. O. (1928). Naukovo-doslidnyi i naukovo-vydavnychyi rukh Radianskoi Ukrainy v 1927 rotsi [Scientific research and publishing movement of Soviet Ukraine in 1927] *Ukraina. Nauk. dvokhmis. ukrainoznavstva, (Vol. 4).* [in Ukrainian].

7. Petrykova, V. (2011). Arkhivni materialy bibliohrafichnoi komisii UAN v konteksti suchasnoi teorii informatsiinoi kultury [Archival materials of the bibliographic commission of the UAN in the context of modern information culture theory]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho* (Vol. 31). [in Ukrainian].

8. Saharda, M. (1928). U bibliohrafichnii komisii VUAN [In the bibliographic commission of VUAN]. *Zhurn. bibliotekoznavstva ta bibliohr, 2.* [in Ukrainian].

9. Saharda, M. (1930). Bibliohrafichna komisiia pry VUAN [Bibliographic Commission at VUAN]. *Zhurn. bibliotekoznavstva ta bibliohr, 4.* [in Ukrainian].

Halyna Soloidenko,
Cand. Sci. (Historical), Leading Research Associate, Vernadsky National Library of Ukraine

BIBLIOGRAPHIC COMMISSION OF VUAN AND ITS INCOMPLETE ACTIVITIES

The history of the creation of the Bibliographic Commission of the VUAN (1926-1930) is considered. The activities of the scientists of the Ukrainian Academy of Sciences, well-known librarians and bibliographers of Ukraine, which were members of the commission and actively participated in its work, are covered. Information is given on the organization of the first plenum of the Bibliographic Commission of VUAN, the questioning of bibliographic institutions and bibliography figures, the question of creating a Ukrainian bibliographic repertoire.

K e y w o r d s: Bibliographic Commission of the VUAN; Ukrainian Academy of Sciences, National Library of Ukraine, accounting of bibliographic work, all-Ukrainian bibliographic repertoire.

Стаття надійшла до редакції 4.06.2018 р.

УДК 002:027.54(477-25)НБУВ]:94(477)«1918»:[323.272:329.17]

Євген Шпаргало,
мол. науковий співробітник
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Битва під Крутами – важливий епізод визвольних змагань 1917–1921 рр. (за джерелами фонду відділу зарубіжної україніки НБУВ)

Проаналізовано документи фонду відділу зарубіжної україніки Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, які висвітлюють битву під Крутами. Розглянуто оцінки події різними авторами. Література, що розкриває цей важливий епізод визвольних змагань українства, була видана в діаспорі у другій половині XX ст.

К л ю ч о в і с л о в а: Українська революція 1917–1921 рр., битва під Крутами, відділ зарубіжної україніки НБУВ, діаспорні видання з воєнної тематики.

Важливим епізодом визвольних змагань 1917–1921 рр. є перша війна України з більшовиками 1917–1918 рр., коли Українській Народній Республіці (УНР) довелося зіткнутися з підступним ворогом, до силового протистояння з яким вона фактично не була готова. Головною причиною такої неготовності було ігнорування Центральною Радою питання розбудови власних збройних сил. І як наслідок – незначні сили ворога захопили практично всю територію УНР у кордонах, визначених Третім Універсалом. За вкрай несприятливих для Центральної Ради умов відбулася битва під Крутами – спроба зупинити просування більшовиків на Київ. І хоча надовго ворога затримати не вдалося, про значення битви стали говорити вже у 1918 р. Відбулося урочисте поховання загиблих на Аскольдовій могилі в Києві. Після завершення визвольних змагань пам'ять про героїв вшановували пластові організації Західної України, українські емігрантські організації в Європі. Битва під Крутами стала предметом активного дослідження вченими діаспори. В самій же Україні офіційне вшанування подвигу крутян розпочалося лише у 2004 р.

У діаспорі визвольну боротьбу українців активно досліджували ще з початку 20-х років XX ст., а також у міжвоєнний період і після Другої світової війни.

Саме тут почали з'являтися праці, присвячені військовим подіям на території України, у т. ч. і важливому епізоду визвольних змагань – битві під Крутами. Фахівці висвітлювали роботу, рішення військових з'їздів 1917 р. [15], ті чи інші аспекти військових операцій [12; 13], історії окремих військових формувань, наприклад, січових стрільців армії УНР [1] тощо. Справа в тому, що в еміграції опинилось чимало політичних, військових діячів, котрі брали безпосередню участь в Українській революції.

З огляду на означений період, у першу чергу, варто звернути увагу на книгу «Визвольна боротьба українського народу 1917–1921» [10], видану 1950 р. в Лондоні Об'єднанням бувших вояків українців у Великій Британії. Бій під Крутами її авторами розглядається як один із найбільш значущих епізодів історії визвольних змагань: «Бій під Крутами – це один з найбільших лицарських учинків, що виявилися в часи української визвольної боротьби» [10, с. 23]. Навіть проводяться паралелі з відомою битвою під Фермопілами 480 р. до н. е.: «Це геройство нашої молоді нагадує одне таке геройство з давньої грецької історії» [10, с. 23]. Звичайно таке порівняння – суто символічне, оскільки обставини тих подій, їх перебіг не зовсім схожі. Та й наслідки тих самопожертв були різні – у Стародавній Греції натхненні прикладом загиблих елліни змогли розгромити загарбників, а в Україні, на жаль, подібного не трапилось.

У 1957 р. відомий історик української діаспори Петро Мірчук (1913–1999) видав працю «Українсько-московська війна (1917–1919)» [8]. Про битву під Крутами там говориться, як про один з багатьох епізодів тієї війни: «На відсіч вирушило триста молодих студентів, що нашвидку зформувались в «Помічний Курінь Студентів Січових Стрільців», але їхні сили були надто малі, щоб спинити ворога. По розгромі Студентського Куреня під Крутами шлях на Київ став для большевиків вільним» [8, с. 20]. Втім, автора можна зрозуміти: він описував перебіг тієї війни загалом, де було багато інших битв і подій.

Військовий діяч доби визвольних змагань, генерал армії УНР Олександр Удовиченко (1887–1975) у своїй праці «Україна у війні за державність» [14] детально характеризує всі обставини, пов'язані з тими подіями. Перш за все, він звертає увагу на низький рівень підготовки Студентського Куреня: «Муштрова підготовка цього куреня була примітивна, а щодо бойової, – то майже жодної» [14, с. 21]. Воно й не дивно, враховуючи скільки часу мали студенти на підготовку. Саму битву під Крутами О. Удовиченко описує так: «Назустріч їм посунули лави московського війська в силі до 3000–4000 бійців. П'ять годин безперестанку Студентський Курінь стримував червоні лави, сам будучи під градом куль та гранат» [14, с. 21]. Незважаючи на те, що спроба зупинити ворога завершилась поразкою, автор віддає належне героїзму тих, хто це робив: «Геройська боротьба Студентського Куріня під Крутами увійшла, як золота сторінка, в історію українського народу. Ця легендарна смерть української молоді показала, що воля українського народу до свого визволення є тверда, непереможна» [14, с. 21]. Таким чином, О. Удовиченко хоча й вказує на недоліки військової підготовки студентів, але водночас з повагою ставиться до їх самопожертви.

Р. Млиновецький (справжнє ім'я – Роман Бжеський, 1897–1982) у своїй праці «Нарис з історії українських визвольних змагань 1917–1922 рр.» [9] битву під Крутами подає лише в контексті. «Як ми знаємо, – пише автор, – боронило станцію Крути юнаків, студентів, середньошкільників, гайдамаків і вільних козаків разом коло 350 осіб, 12 кіннотників і 3 гармати, а наступали на станцію Крути частини Червоної Ґвардії й матроси в числі 6000» [9, с. 274–275].

Семен Збаразький (справжнє ім'я – Данило Чайковський, 1909–1972) до чергового ювілею видав працю «Крути. У 40-річчя Великого Чину» [3], в якій описує передісторію тих подій, починаючи з повалення царату. Детально аналізується небажання соціалістів Центральної Ради мати власну армію через наївну віру в «російську демократію». Що характерно, такі настрої панували до самого початку війни. «Центральна Рада видала 16 січня 1918 р. закон, яким демобілізувала українську армію, щоб на її місце створити «народню міліцію». 17 січня 1918 р. генеральний секретар військових справ Микола Порш видав виконний розпорядок негайно демобілізувати всі частини реґулярної української армії» [3, с. 65]. Так завершили своє існування українізовані частини, які створювалися протягом 1917 р. Автор влучно зазначає: «Численні зукраїнізовані полки, дивізії, корпуси розтали швидко, мов сніг весною, проголошуючи свій «невтралітет» і покидаючи зброю, щоб іти додому» [3, с. 66]. В результаті склалася критична ситуація: УНР не було кому захищати. Лише незначні сили добровольців намагалися зупинити ворога. «Тільки на Полтавщині заводив бої з большевицькими ордами Гайдамацький Кіш Слобідської України під командою Симона Петлюри силою 600 вояків, в склад якого входила сотня Січових Стрільців, а в Звенигородщині виступили до бою відділи Вільного Козацтва під проводом Юрка Тютюнника» [3, с. 67–68]. Бій під Крутами в книзі описаний досить детально. Свою розповідь автор побудував на основі спогадів безпосередніх учасників [3, с. 69–84], котрі були зібрані ним з різних журналів, що видавалися в період між двома світовими війнами: «Літопис Червоної Калини», «Літературно-Науковий Вісник», «Студентський шлях» тощо.

Торкаючись наслідків цієї події, С. Збаразький відзначає її важливість для історії України: «Після Крут прийшов Берестейський мир, в якому західні держави визнали самостійну Українську державу. Крути дали почин творенню реґулярної української армії, яка протягом трьох років змагалася з ворогом» [3, с. 86].

Про важливість подвигу української молоді під Крутами для визвольної боротьби нашого народу писав Василь Іванис у праці, присвяченій Симону Петлюрі [4]. Автор теж був безпосереднім учасником революційних подій 1917–1921 рр. Як відомо, на початку 1918 р. Центральна Рада зміцнилася як орган влади в Україні, але «…ні поважної армії, ні фінансів чи інших матеріяльних державних засобів вона не мала. Урядовий апарат допіру творився. Бракувало також власної сильної інтелігенції» [4, с. 57]. Таким чином, умови були несприятливі для України. Що ж до самої битви, то В. Іванис зазначає: «На підступах до Києва армія совєтського полк. Муравйова в Крутах зустріла нечуваний опір натхненних С. Петлюрою молодих ідейних вояків. То був «Студентський січовий курінь». Він складався із студентів та учнів вищих кляс середніх шкіл та військово фельдшерської школи» [4, с. 57]. Автор високо оцінює дії тих, хто спробував зупинити ворога під Крутами: «Тут вони загинули всі до одного, освятивши своєю кров'ю тільки що проголошений IV-й Універсал. Цей бій слід вважати початком збройної боротьби за Українську Державність.

Цей день (29. І. 1918) всі українці святкують, як українські Термопіли» [4, с. 57].

«Історія українського війська» [5] – праця, що побачила світ у видавництві І. Тиктора, подає загальну історію збройних формувань, які були на наших землях з найдавніших часів і до початку XX ст. Тема першої радянсько-української війни в цьому виданні знаходить належне висвітлення. Зазначається, зокрема, що на початку тієї війни «української армії не було, існували тільки окремі відділи, малого чисельного складу, що на власну руку вели бої» [5, с. 402]. Це означало, що українська сторона мала лише добровольчі формування. Було вирішено прикривати підходи до Києва з різних напрямків. У бік Бахмача вирушив загін добровольців. Поблизу Крутів «команда порішила боронити цей важливий залізничний вузол, що був ключем до столиці» [5, с. 404]. Саму битву під Крутами дослідники датують 30 січня 1918 р., що розходиться з офіційно визнаною датою. «Історія українського війська» наводить опис бою, а також подає спогади його безпосереднього учасника, поручника М. Михайлика.

Відомий політичний діяч доби визвольних змагань Дмитро Дорошенко (1882–1951) у своїй книзі «Історія України 1917–1923» [2] заначає: коли Українська Народна Республіка опинилася в небезпеці, були вислані сили, щоб зупинити більшовиків. «Одночасно з експедицією Петлюри на лівий берег Дніпра, туди ж у напрямку на Бахмач було вислано допомогу невеличкому відділу учнів 1-ої Військової школи, який обороняв Бахмачський залізничний вузол» [2, с. 283]. За даними автора, українські сили об'єдналися 29 січня 1918 р. Незважаючи на те, що ворога не вдалося зупинити, Д. Дорошенко віддає належне українським воїнам. «Бій під Крутами був одним з героїчних епізодів у боротьбі, яку провадила невелика частина свідомого національного громадянства за українську незалежність – на сумному фоні загальної байдужости, безладдя та безголовя» [2, с. 284].

Важливу інформацію про героїв Крут містить стаття журналу «Вісті комбатанта» «Думки в 55-ліття українських Термопілів» [6; 7], підписана псевдонімом Крутянець. Торкаючись передісторії битви, автор аналізує революційні події 1917 р. Тоді, незважаючи на активний суспільно-політичний рух, мало хто наважився захищати українську державність. «Небувалий полум'яний ентузіязм, але солом'яний вогонь мас, що зродився по революції, наш провід не вмів відповідно підхопити й використати, що його проте зуміли використати большевики, обдуривши малосвідому масу, в якій пробудилась стихійна свідомість» [6, с. 13]. Таким чином, тодішні умови були несприятливими – маніфестації були велелюдними, але взяти безпосередню участь у конкретних діях, пов'язаних із захистом Батьківщини, охочих було небагато.

Крутянець наводить тексти ультиматуму більшовицького уряду 17 грудня 1917 р. та відповідь Центральної Ради на нього. Так розпочалася війна. Українізовані частини, як відомо, виявилися ненадійними. Автор вказує на дві причини такої ситуації: невмілу політику Центральної Ради у військовій сфері, а також низький моральний стан бійців, котрі перебували на службі. «Вони, – пише Крутянець – навпаки, з нетерпінням чекали большевиків, щоб пристати до них для одвертого грабунку «буржуїв». Вояки цих українських частин були озлоблені проти Української Центральної Ради та її уряду Генерального Секретаріяту; одні за те, що уряд не пускає їх додому, другі за те, що не дозволяє ділити «буржуйське майно», а всі за те, що уряд не подбав для них забезпечити відповідних приміщень, ні такого удержання, яке вони мали за часів царського режиму» [6, с. 18]. І як наслідок: «Дві групи військ, що їх наше командування вислало перед Різдвом 1917 року на ліквідацію чернигівського і харківського фронтів, по дорозі майже всі розбіглися» [6, с. 19]. Єдиною надією української держави стали добровольчі військові формування.

У другій частині статті йдеться про формування Студентського Куреня Січових Стрільців. Крутянець звертає увагу на те, як цей новостворений підрозділ відправили до Бахмача, але він туди не прибув, бо залізничний вузол вже захопили більшовики. Ухвалили рішення обороняти станцію Крути і розпочали укріплювати позиції для оборони. Сам бій під Крутами автор подає досить детально, оскільки він був очевидцем цієї події. Коли становище українських добровольців стало критичним, віддали команду «Відступати». Вцілілі бійці об'єдналися з частинами Гайдамацького Коша і вирушили до Києва, де в цей час розпочався більшовицький заколот. У Дарниці вони здійснювали охорону артилерії, після чого «дістали наказ переходити через замерзлий Дніпро на київську сторону» [7, с. 32]. Під час переходу річки дехто з українських добровольців загинув, оскільки лід був занадто тонким.

Крутянець завершує свою розповідь міркуваннями про значення тих трагічних подій. «Бій під Крутами з погляду стратегії і техніки не мав великого значення. Його значення було тільки у вели-

кому патріотичному чині національної свідомости квіту української молоді на світанку нашої державности» [7, с. 33]. Водночас автор виокремлює причини поразки визвольних змагань загалом. «Вояки проголошували «невтралітет» у війні з Московщиною, а селяни чекали й дивилися, що з цього вийде» [7, с. 34]. Втім, на переконання Крутянця, звинувачувати українське селянство в несвідомості – це занадто спрощено, пізніші їх повстання проти більшовиків тому доказ. Значна вина за те, що сталося лягає на українську інтелігенцію, яка виявилася недалекоглядною.

У додатках до статті міститься інформація про деяких учасників битви під Крутами, їх подальшу долю [7, с. 37–39], а також бібліографічний список джерел про цю подію [7, с. 39–43].

Олександр Панченко опублікував у «Вістях комбатанта» статтю про одного з крутянських командирів – Аверкія Гончаренка (1890–1980) [11]. Описуються різні періоди його життєвого шляху, зокрема участь у Першій світовій війні, починаючи з літа 1914 р. У 1917-му А. Гончаренко брав участь в українізації військових частин, потім була битва під Крутами, про яку він згадував з особливим пієтетом: «Я мав повну сатисфакцію зі своїх юнаків, як прекрасно вони трималися у критичних хвилинах під час боїв, охороняючи доступи до Бахмача та на залізничних лініях на станціях Доч та Ворожба, а вже в бою під Крутами – це був шедевр витривалости. Навіть трагічний відворот з-під Крут відбувся так тихо і спокійно, що можна було тільки подивляти дисципліну цих молодих і надійних юнаків» [11, с. 40].

Таким чином, видання української діаспори містять достатньо матеріалів про битву під Крутами. На цю тему, починаючи з 20-х років минулого століття, з'явилося чимало публікацій. І хоча ставлення до битви під Крутами в різних авторів різне – одні вважають її звичайним епізодом війни з більшовиками, інші – важливим моментом у становленні української державності, – всі вони віддають належне героїзму українських добровольців. У діаспорних джерелах не зустрінеш фрази «Центральна Рада послала дітей на загибель», такі формулювання використовують лише сучасні українські автори. Помилки українських урядів у публікаціях описуються занадто детально, а ось про те, що конкретно українські діячі повинні були робити, не йдеться. Автори розуміють, що під час більшовицької війни проти України у 1917–1918 рр. Українська Народна Республіка змушена була використовувати всі наявні сили для зупинки ворожого наступу. А єдиними боєздатними силами в той час були лише добровольчі формування, до яких належав і Студентський Курінь. Останній відправили на блокування одного з можливих маршрутів наступу більшовиків. Сталася битва за залізничну станцію Крути, в якій після кількагодинного бою українські сили відступили. Незважаючи на поразку, ця битва була і залишається в наші дні предметом героїзації українського визвольного руху. На наше переконання, цій темі приділятиметься увага дослідників української історії і в майбутньому. Адже Українська революція 1917–1921 рр. є актуальною проблемою не лише у зв'язку зі сторіччям тих подій, але й з огляду на потребу об'єктивного її висвітлення та повернення до національної пам'яті як однієї з найважливіших і героїчних сторінок історії України XX ст.

Бібліографічні посилання

1. Довбня В. Січові Стрільці київського формування у визвольних змаганнях 1917–1920 років: організація та правові засади діяльності. К. : Текст, 2002. 218 с.
2. Дорошенко Д. Історія України 1917–1923 рр. Нью-Йорк : Булава, 1954. Т. 1. 437 с.
3. Збаразький С. Крути: у 40-річчя великого чину 29 січня 1918–29 січня 1958. Мюнхен; Нью-Йорк, 1958. 104 с.
4. Іванис В. Симон Петлюра – президент України: 1879–1926. Торонто : Накладом 5-ої станиці Союзу бувших українських вояків, 1952. 257 с.
5. Історія українського війська / опрац. І. Крип'якевич та ін. 2-е вид., доповнене. Вінніпег : Видав Іван Тиктор, 1953. 832 с.
6. Крутянець. Думки в 55-ліття українських Термопілів. *Вісті комбатанта.* 1973. № 1. С. 13–20.
7. Крутянець. Думки в 55-ліття українських Термопілів (закінчення). *Вісті комбатанта.* 1973. № 2. С. 28–42.
8. Мірчук П. Українсько-московська війна (1917–1919). Торонто : Ліга Визволення України, 1957. 80 с.
9. Млиновецький Р. Нариси з історії українських визвольних змагань 1917–1922 рр. Б.м. 1966. Т. 1. 126 с.
10. О. Т. Визвольна боротьба українського народу 1917–1921 рр. Лондон : Об'єднання бувших вояків українців, 1950. 51 с.
11. Панченко О. Командир героїв-крутянців Аверкій Гончаренко. *Вісті комбатанта.* 2012. № 1. С. 39–42.
12. Петрів В. Військово-історичні праці. Спомини. К., 2002. 640 с.
13. Тинченко Я. Перша українсько-більшовицька війна (грудень 1917–березень 1918). Київ; Львів, 1996.
14. Удовиченко О. Україна у війні за державність: історія організації і бойових дій Українських Збройних Сил 1917–1921. Вінніпег : Видав хорунжий УСС Дмитро Микитюк, 1954. 178 с.
15. Щусь О. Й. Всеукраїнські військові з'їзди. К. : Ін-т історії України АН України, 1992. 86 с.

References

1. Dovbnia, V. (2002). Sichovi Striltsi kyivskoho formuvannia u vyzvolnukh zmahanniakh 1917-1921 rokiv: orhanizatsiia ta pravovi zasady diialnosti [Sich Rifleman formad of Kyiv during

liberation struggle 1917-1921: organization and legal principles of activity]. Kyiv: Tekst. [in Ukrainian].

2. Doroshenko, D. (1954). Istoriia Ukrainy 1917-1923 rr. T. 1. Doba Tsentralnoyi Rady [History of Ukraine 1917-1923] (Vol. 1). New York: Bulava. [in Ukrainian].

3. Zbarazkyi, S. (1958). Kruty: u 40-richchia velykoho chynu 29 sichnia 1918-29 sichnia 1958 [Kruty: on the 40th anniversary of the great battle 29 of January 1918-29 of January 1958]. Munich; New York. [in Ukrainian].

4. Ivanys, V. (1952). Symon Petlyura-prezydent Ukrainy: 1879–1926 [Symon Petlyura – president of Ukraine : 1879-1926]. Toronto: Edition of Former Ukrainian Soldiers Union. [in Ukrainian].

5. Krypiakevych, I. (Ed.). (1952). Istoriia ukrainskoho viiska [History of Ukrainian army]. Winnipeg. [in Ukrainian].

6. Krutianets. (1973). Dumky v 55-littia ukrainskykh Termopiliv [Thoughts on the 55th anniversary of Ukrainian Thermopyles]. *Visti kombatanta, 1,* 13-20. [in Ukrainian].

7. Krutianets. (1973). Dumky v 55-littia ukraiinskykh Termopiliv (zakinchennia) [Thoughts on the 55th anniversary of Ukrainian Thermopyles (ending)]. *Visti kombatanta, 2,* 28-42. [in Ukrainian].

8. Mirchuk, P. (1957). Ukrainsko-moskovska viina (1917-1919) [Ukrainian-Moscow war (1917-1919)]. Toronto: Liha Vyzvolennia of Ukrainy. [in Ukrainian].

9. Mlynovetskyi, R. (1966). Narysy z istorii ukrainskykh vyzvolnykh zmahan 1917-1922 rr. [Essays on history of Ukrainian liberation struggle 1917–1922] (Vol. 1) N.p. [in Ukrainian].

10. O. T. (1950). Vyzvolna borotba ukrainskoho narodu 1917-1921 rr. [Liberation struggle of Ukrainian nation]. London. [in Ukrainian].

11. Panchenko, O. (2012). Komandyr heroiv-krutiantsiv Averkii Honcharenko [Commander of Kruty`s battle heroes Averkiy Honcharenko]. *Visti kombatanta, 1,* 39-42. [in Ukrainian].

12. Petriv, V. (2002). Viiskovo-istorychni pratsi. spomyny [Military history works. Memoires]. Kyiv. [in Ukrainian].

13. Tynchenko, Y. (1996). Persha ukraiinsko-bilshovytska viina (hruden 1917 – berezen 1918) [First Ukrainian-Bolshevik war (December 1917 – March 1918)]. Kyiv; Lviv. [in Ukrainian].

14. Udovychenko, O. (1954). Ukraina u viini za derzhavnist: istoriia orhanizatsii i boiovykh dii Ukrainskykh Zbroinykh Syl 1917-1921 [Ukraine during the war for sovereignty : history of organization and military actions of Ukrainian Armed Forces 1917-1921]. Winnipeg. [in Ukrainian].

15. Shchus, O. I. (1992). Vseukrainski viiskovi zizdy [All-Ukrainian military congresses]. Kyiv. [in Ukrainian].

Yevhen Shparhalo,
Research assistant, Vernadsky National Library of Ukraine

THE BATTLE OF KRUTY AS AN IMPORTANT EPISODE OF LIBERATION STRUGGLE 1917–1921 (ACCORDING TO SOURCES OF THE COLLECTION OF DEPARTMENT OF FOREIGN UKRAINIKA OF VNLU)

The coverage of the Battle of Kruty on the pages of works stored in the funds of the Department of Foreign Ukrainika Institute of Book Science of the Vernadsky National Library of Ukraine is analyzed. This literature was issued by the diaspora during the second half of the twentieth century. The estimations of this event by different authors are considered.

K e y w o r l d s: battle of Kruty, Ukrainian revolution, history of Ukraine, Department of Foreign Ukrainika of National Library of Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 21.03.2018 р.

УДК 02:006.72]:001.4

Надія Стрішенець,
д-р історичних наук, провідний науковий співробітник Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Сучасні вітчизняні бібліотечно-інформаційні стандарти: термінологічний аналіз

У статті аналізується якість сучасних українських бібліотечно-інформаційних стандартів на терміни та визначення понять. Виокремлено основні проблеми та означено шляхи їх вирішення.

Ключові слова: бібліотечна стандартизація, бібліотечно-інформаційні стандарти, бібліотечно-інформаційна термінологія, термінологічні еквіваленти.

Дотримання стандартів завжди було важливою умовою успішної бібліотечно-інформаційної діяльності. Стандарти охоплюють різні аспекти галузі – від бібліографічного опису та статистичних показників до форми і розмірів каталожної картки. В умовах інформатизації бібліотечної справи, наростання обміну (у т. ч. міжнародного) бібліографічними записами, створення зведених е-каталогів, цифрових бібліотек та інших спільних електронних проектів дотримання стандартів є особливо актуальним. Та й у перспективі – співпраця українських бібліотек з книгозбірнями країн Євросоюзу, інтеграція вітчизняних ресурсів у рамках різних спільних проектів із зарубіжними бібліотеками вимагатимуть вивчення і впровадження міжнародних стандартів ISO, ІФЛА, стандарту каталогізації «Resource Description and Access» і т. д.

Проблемам стандартизації бібліотечно-інформаційної галузі лише останнім часом були присвячені семінари «Міжнародні стандарти діяльності наукових бібліотек» у рамках Міжнародної наукової конференції «Бібліотека. Наука. Комунікація. Стратегічні завдання розвитку наукових бібліотек» (Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, 3 жовтня 2017 р.), «Нормативно-технічні документи зі стандартизації: реалії, пріоритетні напрями розвитку національної системи» (Державна науково-технічна бібліотека України, 16 лютого 2018 р.). З'явилася низка публікацій Г. Солоіденко, О. Василенко, А. Венідиктової [1–3] та інших фахівців, присвячених підсумкам 26-річної діяльності вітчизняних бібліотек у галузі стандартизації, особливостям імплементації міжнародних стандартів у сучасних умовах, аналізу змісту окремих стандартів. Термінологія стандартів, дефініції деяких термінів, термінологічні аспекти стандарту з бібліотечної статистики розглядаються у статтях В. Кириленко [4], О. Збанацької [5], Л. Дем'янюк [6].

Діяльність зі стандартизації у нашій країні регулюється Законом України «Про стандартизацію» (2016 р.), яким до об'єктів стандартизації, окрім матеріалів, обладнання, правил, процедур тощо, віднесено й вимоги до термінології (Ст. 5). Терміни, що використовуються у стандартах, особливо у тих, які власне і присвячені галузевій термінології і мають підназву «Терміни та визначення понять», повинні бути вивіреними, з чітко визначеним місцем у терміносистемі, з грамотно підібраними, на основі глибокого знання фаху, іншомовними еквівалентами. Адже саме стандартизованим термінам найчастіше віддається перевага і у науковій, фаховій комунікаціях, і у системі бібліотечної освіти та підвищення кваліфікації.

Втім використання вітчизняних стандартів у практичній роботі засвідчило цілу низку серйозних проблем. Звернемося, насамперед, до основного термінологічного стандарту в галузі інформації та документації – **ДСТУ ISO 5127:2007** «Інформація та документація. **Словник термінів** (ISO 5127:2001, IDT» [7]. Як відомо, Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості, на який нині, відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від 26.11.2014 № 1163 «Про визначення державного підприємства, яке виконує функції національного органу стандартизації», покладено ці функції, з 1 січня 2018 р. скасував деякі державні бібліотечно-інформаційні стандарти. Серед них ДСТУ 2392-94 «Інформація та документація. Базові поняття. Терміни та визначення» і ДСТУ 2394-94 «Інформація та документація. Комплектування фонду, бібліографічний опис, аналіз документів. Терміни та визначення».

Замість них чинності набув ДСТУ ISO 5127:2007 «Інформація та документація. Словник термінів (ISO 5127:2001, IDT)». Як видно з другої частини назви, він відповідає стандарту ISO 5127:2001 «Information and documentation – Vocabulary». Відразу зауважимо, що у 2017 р. цей стандарт був замінений на новий – ISO 5127:2017 «Information and documentation – Foundation and vocabulary», адже інформаційна термінологія постійно розвивається. ДСТУ ISO 5127:2007 вийшов з надзаголовком «Національний стандарт України». Внесено його Українським інститутом науково-технічної інформації; у перекладі і науково-технічному редагуванні документа взяли участь член-кореспондент Академії педагогічних наук України, доктор технічних наук В. Пархоменко, кандидат технічних наук Р. Санченко та ін.

Навіть побіжний аналіз ДСТУ ISO 5127:2007 «Інформація та документація. Словник термінів» свідчить, що значного доопрацювання, уточнення потребують українські еквіваленти термінів, переклад багатьох дефініцій, необхідне також фахове редагування.

Наведемо лише деякі, найхарактерніші, приклади. Багато помилок, приміром, спричинив неправильний переклад такого загальновживаного англійського терміна, як «record» (2.2.1.08), котрий неодноразово використовується у тексті стандарту як частина інших складних термінів. У всіх випадках його переклали як «запис». Безперечно, це одне із значень. Але «record» є багатозначним терміном, і ця багатозначність розкрита у фаховому «Англо-українському словнику-довіднику бібліотечно-інформаційної термінології» [8, с. 248]. У тексті стандарту скрізь, де «record» вживається у значенні, яке розкривається у п. 2.2.1.08 і вживається з позначкою (2), його слід перекладати як «документ». Тоді і визначення цього терміна, яке починається словами «створений або отриманий документ.., що зберігається в установі, організації чи в особи…» відповідатиме його назві й змісту (2.2.1.08). А так у чинному стандарті читаємо, що «запис» це «створений або отриманий документ.., що зберігається в установі, організації чи в особи…» (2.2.1.08).

Відповідно, «current records» [8, с. 248] у контексті архівознавства (3.3 Архіви) – це поточні (архівні) документи, а не записи (3.3.05). У пп. 3.3.06, 3.3.07 також йдеться про документи, а не про записи. Слід зауважити, що «departmental records office» – це «архівний відділ установи» (а не «відділ архівної установи»), який займається поточними документами установи, а не її поточними «записами», як написано в українському стандарті (3.3.11). До речі, у дефініції словосполучення «office of origin» треба, очевидно, перекласти «установа фондоутворювач», а не «установа першоджерел».

У визначенні словосполучення «джерело надходження» читаємо: «організація чи особа, яка створила, зібрала, підтримала та використала записи» (4.1.1.10). Насправді – «документи». Те ж стосується «вилучання записів». Треба – «документів» (4.1.1.11). Адже навіть у дефініції виникає суперечність: «…визначення потреби вилучання записів чи комплектОвання інших документів» (4.1.1.11). Якщо йдеться про записи, то чому далі йдеться про інші документи? У дуже поширеному бібліотечному терміні «комплектування» чомусь допущена граматична помилка.

У визначенні терміна «інформаційна цінність» (4.1.1.18) також слід перекладати «цінність документів і архівів», а не «цінність записів і архіву». «Temporary record» перекладено як «запис тимчасового значення» (4.1.1.26). У даному випадку «record» це «документ», тобто «документ тимчасового значення» або «документ тимчасового зберігання». Те ж стосується і тексту дефініції. Так само у п. 4.1.1.27 та ін.

«Closed record group» перекладено як «закрита група записів» (4.3.1.1.13), насправді ж «…документів». Тим більше, що і переклад визначення, який наводиться в українському стандарті, тоді позбавлений сенсу: «архівна група, у яку не будуть більше додаватися записи» (4.3.1.1.13). Відповідно, 4.3.1.1.13 – «закрита група документів», а не записів (в яку документи, а не записи більше не додаватимуться). До речі, «архівна група» – це калька з англійського «archive group» (4.3.1.1.12). Краще було б вжити «архівний фонд», який використовується в українському архівознавстві.

Звернімося до визначення терміна «архівна група» у п. 4.3.1.1.12. У стандарті ISO це «primary division in archival arrangement…», тобто «основна одиниця впорядкування архіву…». В українському стандарті ця фраза перекладена так: «архівна група» – це «провідний підрозділ, що виконує роботи стосовно упорядкування архівних документів…» (4.3.1.1.12). Хоча у наступній позиції, про яку йшлося вище, читаємо: «закрита група записів» – це «архівна група, у яку не будуть більше додаватися записи» (4.3.1.1.13). Якщо «архівна група» це «провідний підрозділ, що виконує робо-

ти стосовно упорядкування…», то як до нього можуть додаватися чи не додаватися записи. Як бачимо, переклад визначень потребує значного доопрацювання й фахового редагування.

Словосполучення «open access records» у стандарті перекладено як «записи з відкритим доступом» (7.3.5.03). Насправді – це «документи відкритого доступу». І при визначенні терміна слід писати: «Документи [а не записи], до яких немає обмежень щодо публічного доступу». Те ж стосується 7.3.5.04 – «документи [а не записи] обмеженого доступу» і 7.3.5.03 – «документи [а не записи] закритого доступу» і т. д.

Термін «pamphlet» перекладено як «буклет» (2.4.03). Хоча тут йдеться про такий вид видання, як «брошура», тим більше, що у визначенні читаємо: «Монографія.., що має не більше 48 сторінок». А термін «brochure» (перекладено «брошура») в українському перекладі має таке визначення: «брошура» – це «буклет недовговічного характеру» (2.4.14). Як бачимо, один термін визначається через інший, що не допускається у термінознавстві, тим більше, це різні види видань. В оригіналі «brochure» – це «pamphlet of an ephemeral nature», тобто «брошура тимчасового характеру», наприклад, рекламна. Отже, «pamphlet» – це брошура (а не буклет), а «brochure» це також брошура, але тимчасового чи недовговічного характеру.

Багато недоречностей у стандарті з таким добре відомим бібліотекарям наукових бібліотек терміном, як «інкунабула». Українською його визначення перекладено чомусь так: «Том портативного типу, надрукований у Європі…» (2.4.19). Хоча в оригіналі: «volume printed in Europe from moveable type and dating from before 1501-01-01». Чому і звідки взялося словосполучення: «портативного типу» – незрозуміло. На нашу думку, визначення слід було б перекласти так: «книга, надрукована в Європі рухомим/набірним шрифтом до 1501-01-01». Французький же еквівалент терміна «інкунабула» – «feulles de musiquel», запропонований в українському стандарті, взагалі явна недоречність. По-перше, очевидно, «feuilles» (аркуш, див. 2.4.21), а не feulles, по-друге, musique, а не «musiquel», а по-третє, «feuilles de musique» (дослівно «музичні / нотні аркуші» або «нотне видання») ніяк не може бути еквівалентом терміна «інкунабула».

У ДСТУ ISO 5127:2007 засадничий фаховий термін «library» (англ.) і французький відповідник «bibliotheque» перекладено як «бібліотечний фонд» (3.1.03). Насправді це, звичайно, «бібліотека» як і у п. 3.1.04. Просто у стандарті термін розглядається у двох значеннях: як зібрання документів і як організація, котра надає послуги, має штат тощо. Водночас до іншого засадничого терміна «collection» (3.1.07) не подано його основного українського відповідника: «фонд», «зібрання». Наведено лише одне зі значень – «колекція». Англійське «museum» (музей) також чомусь перекладено як «музейний фонд» (3.1.05).

Важко погодитися, що «central library» – це «центральна бібліотечна система» (3.2.07). Насправді слово «система» відсутнє в англійському оригіналі. Єдино можливий переклад – «центральна бібліотека». У другому значенні цього терміна (3.2.08) можливий також варіант – «головна бібліотека».

«Reserve collection» (3.2.12) у контексті, який випливає з дефініції терміна, означає «зарезервований фонд / підбірка» [8, с. 256], а не «запасний бібліотечний фонд». Приміром, в університетській бібліотеці викладач відбирає літературу з певної теми, що вивчається, й резервує її на певний час для того, щоб студенти могли ознайомитися й попрацювати з нею у читальному залі. Відбираються, резервуються видання й для окремих подій, наприклад, виставок чи семінарів. Такі «зарезервовані» видання за межі читального залу не видаються. Термін стосується і підбірки довідкової літератури підвищеного попиту. Вона також резервується й з читального залу не видається. В іншому значенні «reserve collection» (3.1.15) краще перекласти як «резервний фонд» (а не «запасний фонд»), оскільки саме такий термін використовується бібліотекознавцями. Наприклад, у багатьох бібліотеках існують окремі підрозділи (відділи, сектори) обмінно-резервних (а не запасних) фондів.

Як зазначалося вище, при перекладі частини термінів українською мовою використовуються слова, яких немає в оригіналі. Звичайно, ми не маємо на увазі випадків, коли прямого відповідника бракує і значення терміна передається цілим пояснювальним реченням. Але, приміром, термін «transfer» перекладено як «передавання архіву» (4.1.2.04). Оскільки в оригіналі архів згадується лише у визначенні, то в українському варіанті слово «архіву» слід, як мінімум, взяти в дужки. Тим більше, що в інформаційній термінології лексема «transfer» найчастіше вживається у словосполученні «technology transfer» (передавання технологій). До речі, якщо вже дотримуватися тексту

оригіналу, то передавання не «архіву», а «документів і архівів», адже йдеться про «records and archives». Зауважимо, що у визначенні терміни «records and archives» українською мовою перекладено не «документи і архіви», а «зібрання записів архіву…» (4.1.2.04), що позбавлено смислу.

В іншому значенні слово «transfer» перекладено як «перенесене зображення» (2.3.1.07). На наш погляд, краще було б перекласти – «перебивне зображення». Тим більше, що дієприкметник «перенесене» англійською буде не «transfer», а «transferred».

Вже йшлося про те, що у ДСТУ ISO 5127:2007 нерідко пропонуються українські відповідники, які не використовуються у вітчизняному бібліотекознавстві. Так, для англійського терміна «weeding» – вилучення, відбір (видань з фонду) [8, с. 311] пропонується відповідник «видалення» (4.1.2.23), який не вживається нашими фахівцями. Крім того, вкрай суперечливим є і визначення слова «видалення». Це «усунення окремих документів із колекцій чи накопичування на основі попередньо встановлених критеріїв» (4.1.2.23). Але «усунення» і «накопичування» – антоніми й тому не можуть вживатися як подібні за значенням можливості: «усунення» або «накопичування». Насправді у визначенні терміна «weeding» (4.1.2.23) йдеться про вилучення з фонду як окремих документів (до речі, з фонду, а не з «колекцій»), так і цілої їх групи (accumulation), відібраних за певними критеріями. Вилучаються, наприклад, усі газети, видані 10 і більше років тому, що зібралися, накопичилися у фонді.

Тобто «accumulation» означає не лише процес (тоді переклад «накопичування» може бути прийнятним), але й результат, про що якраз і йдеться у визначенні терміна «accumulation»: «process… or the result of that process» (4.1.2.05). До речі, в українському стандарті друга частина цієї дефініції «…або результат процесу» взагалі пропущена. Хоча оригінал і переклад стандарту мають бути ідентичними, адже про це свідчить позначення IDT (тобто identical – ідентичний) на обкладинці українського стандарту і у вступі. Тому у даному випадку «accumulation» – це не «накопичування» (процес), а результат цього процесу – група відібраних за певними критеріями документів.

Дуже поширений, зокрема в американському бібліотекознавстві, термін «cataloguing in publication» (CIP) перекладено як «каталогізування публікації» (4.2.1.1.04). Насправді це, якщо дослівно, «каталогізація/каталогізування у виданні» або, якщо за смислом, «каталогізація/каталогізування перед виданням» (тобто верстки книги) [8, с. 67]. На її основі готується макет каталожної картки, котра розміщується на звороті титульної сторінки видання. Переклад визначення також потребує уточнення. У Примітці до цього визначення терміни «subject headings» слід перекласти як «предметні рубрики», а не «предметні заголовки»; «class numbers» – як «індекси розділів класифікації», а не «номери класів». Поняття «номери класів» взагалі не існує у бібліотекознавстві.

Відомий і контраверсійний, у зв'язку з появою електронного каталогу, термін «main entry» (4.2.1.1.15) слід перекладати як «основний опис (запис)», на відміну, наприклад, від додаткового опису (на перекладача, художника тощо). Запропонований «вичерпний окремий запис» не є професійним терміном. Тим більше, що у складі оригінального терміна «main entry» – ні слова «вичерпний», ні «окремий» – немає. «Author affiliation» можна перекласти як «зв'язок автора (з установою)», чи навіть за смислом: «установа, з якою пов'язаний автор» (оскільки це не власне бібліотечний термін), але не «орган приналежності автора» (4.2.1.5.05).

Інший відомий термін «form heading» – «заголовок форми» на позначення одного з видів заголовків (наприклад, «збірники») перекладено як «формовний заголовок» (4.2.1.3.03). Подібний варіант відсутній у бібліотекознавстві й позбавлений сенсу. Те ж стосується «form descriptor». Це «дескриптор форми» (на позначення форми документа), а не «форма дескриптора» (4.2.2.6.08).

Стандарти мають готуватися фахівцями й видаватися лише після серйозного фахового рецензування. Як сталося, що навіть основні, найуживаніші терміни згаданого вище стандарту не можна використовувати? Так, один з головних термінів бібліографознавства – «index» перекладено як «абетковий покажчик» (4.3.2.1.08). Однак, з терміна-оригінала («index») неможливо визначити тип покажчика. Він може бути як абетковим, тобто «alphabetical index», так і предметним, хронологічним тощо. «Index» – це просто «покажчик». До речі, один з видів покажчиків «relative index» перекладено як «покласифікований покажчик» (4.3.2.1.11). Такого терміна у бібліографознавстві не існує, і зрозуміти, що він означає, навряд чи можливо. Дійсно, у мові-реципієнті, якою у даному випадку є українська, відсутній повний відповідник, тому можна запропонувати переклад за смислом «алфавітно-предметний покажчик» (до

Десяткової класифікації Дьюї) [8, с. 253], оскільки саме у цій класифікації ще з перших її видань вживається «relative index». При перекладі дефініції також допущено смислові недоречності: «покласифікований покажчик» – це «наймення, надане предметному покажчику за Десятковою класифікацією Дьюї». Насправді «relative index» – це назва предметного, а точніше, алфавітно-предметного покажчика до Класифікації Дьюї, розміщеного наприкінці Таблиць Класифікації. Це довідковий апарат Таблиць. За Десятковою класифікацією Дьюї, «наймення» предметному покажчику чи предметним покажчикам надаватися не може. Тим більше, що Класифікація Дьюї має цифрові позначення.

«Preservation» – загальноприйнятий бібліотечний термін, який означає «зберігання, збереження» [8, с. 234]. У стандарті його чомусь перекладено як «підтримування» (6.1.01). Так само як і «conservation» – «консервація» (документів) [8, с. 234]. У стандарті він перекладений неіснуючим у бібліотекознавстві терміном – «оберігання» (6.1.03), який навіть у загальновживаній лексиці не є відповідником англійському «conservation».

«Coated paper» у контексті п. 6.5.18 краще перекласти як «крейдований папір», а не «папір з покривом». При визначенні цього терміна використовується незрозуміле слово «викінчуватості» («…для покращення його [паперу] викінчуватості»). Оскільки в оригіналі це відповідає фразі «to improve its finish», то йдеться, очевидно, про покращення обробки паперу [8, с. 219, «paper finishes»].

«Library binding» – це насправді «бібліотечна оправа», тобто оправа, зроблена у бібліотеці (книг, оригінальна оправа яких зносилася в ході інтенсивного використання; у деяких бібліотеках книги, одержані у м'яких обкладинках, відразу передаються до спеціального підрозділу для виготовлення твердої оправи; комплектів журналів). В українському стандарті «library binding» перекладено як «бібліотечне шиття» (6.9.06). Наведене за ним визначення, позбавлене сенсу: «Шиття для інтенсивного користування» (6.9.06). Звичайно, йдеться про бібліотечну оправу (а не шиття) для інтенсивного використання, яка у бібліотечній книжці має бути особливо надійною, адже розрахована на багаторазовий ужиток. Якщо книги видаються, наприклад, у «бібліотечній серії», то оправа для них також виготовляється підвищеної міцності. Саме це і малося на увазі в дефініції. Зауваження стосується й інших позицій, зокрема, 6.9.02 – cloth binding (тканинна оправа, оправа з тканини) – перекладено у пісенному стилі як «полотняне шиття».

У стандарті не відображені відмінності між термінами «serial» (2.4.06) та «series» (2.4.08), що звичайно неприпустимо. «Serial» перекладено як «серійне видання», «series» – як «серія». Але «serial» – це серіальне, тобто періодичне або продовжуване видання [8, с. 269], а серійні видання – це видання, об'єднані спільною тематикою чи читацькою аудиторією, виходять під назвою серії, як правило, однотипно оформленими тощо.

Французькі відповідники усіх термінів перенесені до українського стандарту з англійського оригіналу – ISO 5127:2001, з якого відбувався переклад, і де вони також наведені. Отже, українським перекладачам і редакторам, які мали еквіваленти французькою мовою у готовому вигляді, не потрібно було щось добирати самим. Тим більше, дивує значна кількість помилок саме у французьких відповідниках. Так, термін «використання інформації» («utilisation de l'information») французькою подано «information de l'information» (5.1.01), тобто «інформація інформації»… «Користувач інформації» французькою буде «utilisateur de l'information», а не «utilisation de l'information» (5.1.05), що перекладається як «використання інформації». Останній термін якраз відповідає згаданому вище 5.1.01. Слід писати «diffusion», а не «diffusuin» (5.5.09). Назву шкідника – «книжкова воша» у французькому еквіваленті подано як «de livre», тобто «книжка», а «pou» – «воша» загубилася (6.4.03). Треба «pou de livre». Термін «основна назва» французькою – «titre propre», а не «titre proper» (4.2.1.4.02). У французькому еквіваленті відома абревіатура ISBD помилково подана ISSD (4.2.1.1.18), хоча в дужках зазначено, що абревіатура подається англійською мовою, тобто ISBD і т. д. До речі, ця абревіатура французькою – DBIN (Description bibliographique internationale normalisée).

Багато (як для стандарту) і звичайних граматичних помилок, причому у всіх трьох мовах: французьке написання терміна «рукопис» (manuscrit) подано з помилкою: manuskrit (2.3.1.01, 2.3.1.02, 2.3.1.03); вживається «калькОвання» (2.3.1.06) замість «калькування»; англійською слід писати exhibition, а не exhibtion (3.1.16); service d'archives (3.3.11) – слід писати окремо, а не разом (serviced'archives), це два слова; треба «collection management», а не «collection managemenr» (4.1.1.03); обидва – і англійський, і французький

терміни «copyright» (7.2.2.02) подано з помилками («coperight»). Вже згадувалося, що слід писати «feuilles», а не feulles (2.4.19) і т. д.

Наведене вище свідчить, що ДСТУ ISO 5127:2007 «Словник термінів» як стандарт використовуватися не може. Українському науково-дослідному і навчальному центру проблем стандартизації, сертифікації та якості перед тим, як скасовувати цілу низку попередніх стандартів, слід було проконсультуватися, отримати експертну оцінку професійного середовища щодо якості перекладу стандарту ISO, який мав упроваджуватися. Стандарт (бажано вже новий варіант 2017 р.) необхідно доопрацювати зусиллями професійного наукового колективу і перевидати.

Одним з останніх стандартів, що стосуються термінології, є також **ДСТУ 8344:2015** «Інформація та документація. **Видання. Основні елементи.** Терміни та визначення понять» (2016) [9]. Він містить терміни і визначення основних елементів видання і рекомендований для застосування у всіх видах нормативної документації, видавничій, бібліотечній і архівній справі. У довідковій і навчальній літературі, у діловому спілкуванні також зазвичай покликаються на стандарти. Тобто ДСТУ 8344:2015 має досить широке застосування. За обсягом він значно менший від попереднього, але і у ньому є термінологічні недоречності, на які варто звернути увагу.

Значного доопрацювання, на наш погляд, потребують визначення термінів, які мають стати лаконічнішими й точнішими. Нерідко їм бракує фахового редагування та логічної послідовності. Наприклад, у визначенні терміна «авторський знак» вказано, що він складається з літери і «двозначного числа» (4.4.13.12). Але двозначні таблиці використовуються лише в невеликих бібліотеках. Бібліотеки зі значним фондом користуються тризначними таблицями, відповідно і число біля літери чи літер (насправді може бути дві-три літери) буде тризначним.

Неприпустимою для термінологічного стандарту є відсутність англомовного варіанта низки термінів. Для їх добору існують стандарти ISO, бібліотекознавча література і, звичайно ж, фахові словники [8]. Чому, приміром, відсутній відповідник англійською мовою того ж терміна «авторський знак» (4.4.13.12)? Адже і поняття, і самі авторські таблиці – повне запозичення з американського бібліотекознавства [10, с. 258–259]. Авторські таблиці – це винахід Ч. Кеттера. Його ім'я стало складовою термінів «Cutter number» або «Cutter author mark» [8, с. 101]. Але у стандарті є лише відповідник російською мовою, хоча російське бібліотекознавство запозичило Таблиці Кеттера з американського. Ще у 1940 р. вони виходили в РСФСР під назвою «Трехзначные авторские таблицы по методу Кеттера, согласованные и соединенные с двухзначными» (Москва, 1940).

«Класифікаційні індекси» (а правильніше – «індекси класифікації») не обов'язково мають бути УДК чи ББК, як стверджується у визначенні (4.4.13.11). Термін так само стосується індексів Класифікації Бібліотеки Конгресу, Десяткової класифікації Дьюї і т. д. Потребує уточнення і відповідник англійською мовою. У стандарті пропонується «classification indexes». Але «index» з англійської – покажчик, а не індекс. У перекладознавстві існує таке поняття, як хибні друзі перекладача. Йдеться про міжмовні омоніми, які мають однакове звучання, але означають різне. Це саме той приклад. «Індекс класифікації» англійською – «classification number» або «class number», але не «classification indexes».

Як і у попередньому стандарті, немало запитань викликають мовні еквіваленти. Так, англійським відповідником словосполучення «зведений [випуск, номер, том]» у документі запропоновано «revise [issue, number, part of book]» (4.5.1.3). «Revise» – це дієслово, яке означає «перевіряти, переглядати, переробляти». Тому переклад буде такий: «переглядати [випуск, номер…]». Загалом, існує сталий термін «revised edition» – переглянуте (і виправлене) видання [8, с. 259]. Але «revised» у ньому вживається у формі дієприкметника, а головне – значення не перекладається як «зведений». Незрозуміло також, чому тут слово «том» перекладено як «part of book», тобто «частина книги» (4.5.1.3)?

Такий добре відомий кожному бібліотекарю термін, як «назва» (видання, твору) в українському стандарті поданий як «publication name» – дослівно: «ім'я публікації» (4.4.13.6). В англійській мові існує усталений термін «title». В «Англо-українському словнику-довіднику…» окрім перекладу подано ще і 38 (!) сталих словосполучень з терміном «title» [8, с. 298]. Чому цей великий напрацьований матеріал не використано укладачами стандарту? І звичайно, «основна назва» у фаховій англомовній термінології – це «title proper» [8, с. 298], а не «basic title» (4.4.13.6.1), що взагалі не є бібліотечним терміном.

Англійський термін «foretitle», поданий як еквівалент до «авантитул; фортитул» (4.6.1) дуже

рідко вживається фахівцями. Немає його ні в «Англо-українському словнику друкарської і видавничої справи» П. Г. Колліна [11], ні у стандарті ISO 5127:2001. У міжнародному стандарті каталогізації «Опис та доступ до ресурсу» використовується «avant-titres» («RDA» – 2.3.4 і далі), у попередніх «Англо-американських правилах каталогізації» замість цього французького запозичення вживався термін «half title» (як і у загаданому Словнику П. Г. Колліна).

У п. 4.1.5 зазначено, що «апарат видання» ділиться на «науково-допоміжний апарат» і «довідково-пошуковий апарат». До останнього віднесено «допоміжні покажчики» (імен, предметний, географічний). Втім ці покажчики традиційно становлять невід'ємну частину якраз науково-допоміжного апарату видання, адже й називаються «допоміжні покажчики».

Штучним утворенням, з нашого погляду, є запропонований англійський еквівалент «bibliographical list» для терміна «[прикнижковий] [пристатейний] бібліографічний список» (4.4.6). Насправді англійською це «references» – добре відомий нині термін у зв'язку з новими вимогами до оформлення таких списків. Так само штучним є словосполучення «bibliographic message» – «бібліографічне повідомлення» (4.2.15), як, до речі, і його український варіант. Адже, відповідно до наведеної дефініції, – це «бібліографічна інформація про видання, призначена для його ідентифікування та пошуку» (4.2.15). На означення цього поняття у бібліотечно-бібліографічній термінології існує термін «бібліографічний опис / запис».

Не можна не звернути увагу на англійські еквіваленти терміна «примітка» (4.4.3). По-перше, його український варіант вжито в однині, а англійський відповідник подано у множині («notes»), по-друге, запропоновано ще й інший англійський варіант – «notation». Такий термін дійсно є у бібліотекознавстві, він схожий фонетично з «notes», але перекладається як «система позначень» (у класифікації) [8, с. 208]. Іноді фахівці так і вживають – «нотація».

«Target data» не є еквівалентом словосполучення «вихідні дані» (4.4.13.10). «Палітурка» подано як еквівалент «book binding, book cover» (4.7.14), які можна перекласти як «книжкова оправа, книжкова обкладинка». Але «палітурка», тобто «тверда обкладинка» англійською буде – «hardcover». «Обкладинка» перекладена як «cover, flexible binding» (4.7.18). Хоча «cover» – це оправа загалом: і м'яка, і тверда. Очевидно, тут малася на увазі м'яка обкладинка, тобто «paperback» або «softcover» [8, с. 219], а не «flexible binding». «Fly leaf» наведено як один з відповідників терміна «форзац» (4.7.15). Оскільки стандарт присвячено саме спеціальній видавничій термінології, то слід уточнити, що «fly leaf» – це, здебільшого, додатковий чистий листок (на додаток до форзаца; додається палітурником; може використовуватися для заміток) [8, с. 137].

Викликають сумніви терміни «надзаголовкові» та «підзаголовкові дані» (4.4.1.4, 4.4.1.5), які видаються повною калькою з російської («надзаголовочные, подзаголовочные данные»). Вживаний упродовж багатьох років варіант «надзаголовні» та «підзаголовні дані» видається більш вдалою, лаконічнішою формою, що важливо для терміна.

Непослідовно, лише епізодично, у стандарті згадуються електронні видання. Тому випадковим видається у цьому контексті словосполучення «титульний екран» (4.6.6), визначення якого розпочинається словами «перший екран електронного видання…». Отже, має існувати другий чи якийсь інший екран. Неіснуючим, як окремий термін, є і запропонований англійський відповідник «title e-book». Можливо мався на увазі «title screen» [8, с. 298]? Хоча стандарт не має допускати припущень.

Якщо зайшла мова про види видань, то повнішого включення потребують картографічні, нотні та інші види видань. Тому стандарт варто переглянути і на предмет повноти відображених термінів.

Відбір термінів, розроблення визначень стандарту як офіційного документа має провадитися відповідно до норм української ділової мови і, на нашу думку, не допускати вживання висловів на кшалт: «автор *сповіщає*, якій особі чи події присвячено твір» (п. 4.2.1); навряд чи виправдано вживання лексичного варваризму «копірайт» (4.4.13.19) при наявності українського відповідника «авторське право»; нелітературним видається неодноразово вживаний у цьому і в деяких інших стандартах дієприкметник «застандартизовані» (терміни) (с. 2–3). Англійський термін «addenda» подано у множині, а український еквівалент «додаток» – у однині (4.2.12). Навіть до Нд (недозволених термінів) не повинні потрапляти випадкові терміни, наприклад, «примірник» до терміна «видання» (4.1.1), адже це неоднорідні поняття.

Оскільки у стандарті, що розглядається, переважає термінологія видавничої галузі, то при його підготовці варто було б користуватися і стандартом ISO 12637-3:2009 «Graphic technology – Vocabulary – Part 3: Printing terms», у якому подані назви й визначення значної кількості видавничих термінів.

Звернімося побіжно і до **ДСТУ 8302:2015** «Інформація та документація. **Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання**» [12], оскільки він також набув чинності недавно й мав непросту історію. Ухвалення подібного стандарту було необхідне, оскільки ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання», що використовувався для опису бібліографічних посилань, не поширювався на них [13].

Використання ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 при оформленні бібліографічних посилань, особливо в області відповідальності, викликало справедливі нарікання авторів. Справа у тому, що у попередньому стандарті бібліографічного опису ГОСТ 7.1–84 існував Додаток № 2 «Библиографические ссылки. Библиографическое описание в прикнижных и пристатейных библиографических списках», який врегульовував опис посилань. У ГОСТ 7.1–2003 «Библиографическая запись. Библиографическое описание…», який став міждержавним (в українському варіанті ДСТУ ГОСТ 7.1:2006), також передбачався такий додаток. Однак російські фахівці вирішили підготувати окремий стандарт на бібліографічні посилання, тим більше, що існував відповідний стандарт ISO. А до ГОСТ 7.1–2003 у вказівках щодо його застосування внесли таке уточнення: «Стандарт не распространяется на библиографические ссылки» [13, с. 1].

В Україні цей стандарт почали широко застосовувати і до посилань. Особливі нарікання викликала вимога вказувати у заголовку опису ім'я лише першого автора, а інші (до трьох) зазначати після косої у відомостях про відповідальність. Це створювало значні незручності, нерозуміння науковцями потреби такого складного бібліографічного запису, адже він призначався для створення заголовку в електронному каталозі й відповідно мав особливості, орієнтовані на пошук у каталозі, що для звичайного бібліографічного посилання було зайвим. Водночас бібліографічні посилання передбачають деякі елементи опису і особливості, не передбачені стандартом 7.1:2006. У них, приміром, допускаються можливості альтернативного подання елементів, що також суперечить 7.1:2006.

У списку літератури, використаної при підготовці ДСТУ 8302:2015, є і стандарт ISO 690:2010 «Information and documentation – Guidelines for bibliographic references and citations to information resources» («Настанови щодо бібліографічних посилань та цитувань інформаційних ресурсів»), де найсуттєвіших змін, порівняно з попередньою редакцією цього нормативного документа, зазнав розділ електронних ресурсів. Однак, це не знайшло відображення в українському стандарті. Останній містить мало нового порівняно з розділом е-ресурсів російського стандарту ГОСТ Р 7.0.5–2008 «Библиографическая ссылка» (М., 2008), підготовленого на основі ISO 690-2:1997 «Information and documentation. Bibliographic references. Part 2: Electronic documents or parts thereof», тобто задовго до ухвалення у 2010 р. згаданого стандарту ISO 690:2010. Наприклад, ISO 690:2010 не стосується рукописів чи інших неопублікованих матеріалів. ДСТУ 8302:2015, як і російський ГОСТ Р 7.0.5–2008, поширюється і на архівні матеріали, і на всі види «опублікованих і неопублікованих документів…» [12, с. 2], що також наближає його до російського стандарту.

Документ вийшов з помилками, що спричинило необхідність його перевидання з урахуванням поправок, надрукованих в інформаційному покажчику «Стандарти» № 12–2016. Хоча зараз існують й інші правила оформлення посилань, добре, що з'явився ДСТУ 8302:2015 і при оформленні посилань науковцям вже непотрібно користуватися стандартом, призначеним для каталожного опису.

При наступному перевиданні згаданого стандарту все ж варто звернути увагу на формулювання деяких визначень і внести певні уточнення. Ось наприклад, визначення терміна «електронний ресурс локального доступу»: «Електронний ресурс, що має вихідні відомості, розміщений на електронному носієві, призначеному для використання в режимі прямого доступу» (3.5). Але ж те, що е-ресурс є ресурсом локального доступу, вказує лише на ступінь його відкритості й можливості доступу до нього, про що у визначенні не згадується. Наявність вихідних відомостей не є головною ознакою локального ресурсу, адже вони є й можуть бути також на ресурсах, відкритих для віддаленого доступу. Або, скажімо, передплачені бази електронних журналів, відповідно до ліцензійних угод, можуть використовуватися лише у локальній мережі наукової бібліотеки чи університету, але вони не мають «вихідних відомостей, розміщених на електронному носієві».

У прикладах позицій 5.3.6, 7.4.4.2, 7.4.4.3.3, 7.4.4.4 та інших подається підкреслення частини бібліографічних даних, а саме: посилання на е-ресурс або навіть на його частину (7.4.4.3.3). Виникає питання: чи має це стати обов'язковою вимогою при описі е-ресурсів? Чи повинні автори і видавці також підкреслювати такі посилання? Адже

у стандарті бібліографічного опису важливою є кожна деталь.

Кілька зауважень стосовно вживання низки латинських слів: Idem, Eadem, Ibidem тощо. У стандарті стверджується: якщо бібліографічні посилання мають однакові заголовки, то у другому й наступних посиланнях їх можна замінити на «Його ж», «Її ж», «Їх же» або латинською мовою «Idem, Eadem, Ibidem» (6.5.1). Але ж останнє слово «Ibidem» згадується у стандарті і як латинський аналог словосполучення «Там само» (п. 5.5.9). Таким чином, відповідно до стандарту, «Ibidem» означає і «Їх же», і «Там само».

З'ясуємо значення цих слів. Латинське слово «idem» (скороч. id.) означає «той самий» і у даному контексті вживається як «Його ж». Жіночий рід «Її ж» буде «Eadem» (скороч. «Ead.»); чоловічий рід множини («Їх») буде «Eidem» (скороч. «Eid.»), жіночий рід множини – «Eaedem» (скороч. «Eaed.»); для колективу авторів чоловічого і жіночого роду вживається «Eidem». Отже, у п. 6.5.1 перелік відповідників латинською мовою має виглядати так: «Idem, Eadem, Eidem / Eaedem». Тобто «Eidem / Eaedem» замість «Ibidem». Зауважимо, що «Ibid.» є скороченням від «Ibidem», тому пишеться з крапкою на кінці, і так само з крапкою (Ibid.) мало б використовуватися у прикладах, що наводяться у стандарті (5.5.9–5.5.9.1, 5.5.11).

Як і у одному з попередніх стандартів викликає запитання термін «титульний екран» (7.3). «Ідентифікувальний документ» (4.9) – краще «документ, що ідентифікується»; у прикладі Wisyta Generalna dekanatu (8.10) слід писати: Wizyta і т. д.

Нещодавно з'явився ще один стандарт, котрий містить терміни – «**ДСТУ 3017:2015**. Інформація та документація. **Видання. Основні види**. Терміни та визначення понять» [14]. Він змінив ДСТУ 3017-95 «Видання. Основні види. Терміни та визначення» (скасований з 1 липня 2016 р.), який ґрунтувався на ISO 5127-2:1983 «Documentation and information – Vocabulary – Part 2 : Traditional documents».

Стандарт потрібний, адже ним встановлюються основні види видань. А це важливо для впорядкування та уніфікації вітчизняної видавничої продукції, для її опису, впорядкування та розміщення у бібліотеках. У вступі до документа зазначено, що він покликаний сприяти «відповідності вітчизняних видань міжнародним та національним стандартам інших країн» [14, с. IV]. Ця остання теза спонукала до уважнішого розгляду термінології згаданого стандарту. У списку використаної літератури значиться лише один міжнародний стандарт – ISO 5127:2001 «Information and documentation», переклад якого з'явився в Україні 2010 р. і був затверджений як державний стандарт [7]. Його ми розглянули вище. Посилання, однак, не на переклад, очевидно через його невисоку якість, що саме по собі є дуже промовистим, а на оригінал. У переліку використаних словників із зарубіжних – лише московські. Ймовірно, це й стало на заваді вдалому добору іншомовних еквівалентів для термінів.

Так, для українського терміна «твір» пропонується англійський відповідник «production» і як синонім – «work» (3.4). По-перше, «production» – «виробництво, виготовлення, продукція» і т. п. не є еквівалентом терміна «твір». Тим більше «work» і «production» не є синонімами, які можна вживати як взаємозамінні.

Одним з відповідників терміна «образотворче видання» (4.1.4) французькою мовою пропонується «édition en form delivre». Якщо прийменник «de» написати окремо від іменника «livre», а англійське «form» подати у французькому варіанті «forme» (тобто «édition en forme de livre»), то фразу можна перекласти як «видання у формі книги», але ніяк не «образотворче видання». До речі, для нього пропонується еквівалент англійською мовою «graphic edition» (графічне видання). По-перше, це лише один з видів образотворчих видань, по-друге, термін «графічне видання» українською позначений як недозволений. Чому ж англійською не лише дозволений, а й пропонується як еквівалент? «Образотворче видання» слід було б перекласти як «art edition».

Інше словосполучення «journal type edition», подане як англійський еквівалент терміна «журнальне видання» (4.4.1.2), хоч і не використовується у фаховій літературі, але його можна перекласти як «видання журнального типу». Водночас «magazine», поданий як його синонім, видається недоречним. «Magazine» – це «журнал», а точніше «популярний журнал», а не «видання журнального типу». Запропонований французький еквівалент «édition périodique» перекладається як «періодичне видання», а не журнальне.

Дуже поширений бібліотечний і видавничий термін – «науковий журнал» (4.14.2.2) англійською буде «journal» або «scientific journal», але не «learned journal». «Популярний журнал» англійською – «magazine» (4.14.2.4), а не буквальне «popular magazine», що скоріше означає журнал, який користується популярністю. Важко пояснити, чому

такий відомий термін, як «реферативний журнал» (4.14.2.7) подається без англійського еквівалента, адже це також запозичення від «abstract journal» [8, с. 15].

«Аркушеве видання» – «видання у вигляді одного чи кількох аркушів без скріплення» (4.4.2) у стандарті має англійський відповідник «loose-leaf edition». Але «loose-leaf edition» чи «loose-leaf publication» означає якраз скріплене (найчастіше розсувними кільцями) видання. Існує навіть термін «loose-leaf binding» [8, с. 189] – «рухлива» оправа; оправа, яка дає змогу додавати, вилучати чи переставляти сторінки. Вона використовується в інструктивних, нормативних, урядових, довідкових виданнях для того, щоб оперативно вносити зміни, доповнення, виправлення. Наприклад, останнє видання об'ємного тому «Англо-американських правил каталогізації» (2005) є прикладом такого виду видань [15]. На звороті його титульної сторінки біля ISBN зазначено його вид «loose-leaf…».

Не використовується фахівцями і «symposium» як еквівалент терміна «збірник» (4.5.2.1). Правильним є другий варіант – «collection». До речі, викликає великий сумнів віднесення до стандартизованих термінів такої, на наш погляд, штучної лексеми, як «полівидання» (4.5.2). Недаремно ні англійського, ні німецького чи французького еквівалентів не наведено. До видів видань за форматом віднесено «портативне видання» (4.13.3), до якого жодного еквівалента іноземними мовами (окрім російської) також не запропоновано. Тому його навряд чи можна віднести до стандартизованих термінів.

Текст стандарту неуважно вичитаний, адже у цілій низці німецькомовних термінів замість німецьких літер стоять кириличні (наприклад, 4.8.5, 4.8.6, 4.9.5.1, 4.9.5.1.1, 4.9.5.2, 4.14.2.3, 4.14.2.4). Трапляються і звичайні граматичні помилки: «autor's» замість «author's» (4.9.2.2); «magasine» замість «magazine» (4.14.2); фр. «scientifigues» замість «scientifiques» (4.9.2.6); «додаток» (однина) перекладено як «addenda» (4.10.5), що є множиною. До терміна «передрук» (4.11.2.2.1) чомусь не наведено англійського еквівалента, хоча є «reprint» [8, с. 255]. Всі ці зауваження слід врахувати при перевиданні стандарту.

Бібліотекознавча термінологія відображена і у **ДСТУ 7448:2013 «Бібліотечно-інформаційна діяльність.** Терміни та визначення понять» [16]. Його введено вперше, після скасування в Україні колишнього союзного ГОСТ 7.26-80 «Библиотечное дело. Основные термины и определения».

У загальних поясненнях до стандарту зазначено, що як довідкові у ньому подано англійські, французькі та російські терміни-відповідники, взяті з міжнародних та національних стандартів і фахових словників (п. 3.7). Втім не можна не помітити, що біля багатьох термінів (а таких майже півсотні!), наведено лише російські відповідники. Особливо важко пояснити відсутність англійських еквівалентів тих термінів, які власне і виникли в англомовному бібліотечно-інформаційному середовищі й послужили джерелом виникнення відповідних термінів в українській мові, як і в тій же російській, котрі стали в даному випадку мовами-реципієнтами. Немає англійських (і французьких) відповідників до термінів: «інформаційні ресурси» (4.1.4), «бібліотечний менеджмент», де, як бачимо, вживається англійське запозичення «менеджмент» замість «управління» (4.1.17), «гіпертекстова база даних» (4.2.19), і навіть, що взагалі складно пояснити – «веб-сайт» (4.6.15) і «веб-портал» (4.6.16), котрі ще донедавна і в українській, і в російській мовах зберігали оригінальне написання англійською мовою – web-site і web-portal.

Не можна не помітити відсутність англійських еквівалентів і у таких, відомих кожному бібліотекарю ще зі студентських років, термінах, як «релевантність» (4.2.41), пертинентність (4.2.42) та ін. Причому, до обох подано відповідники російською мовою, для якої вони також є повними запозиченнями. Дивно, що до терміна «репозитарій» (4.3.15) взагалі не наведено жодного еквівалента іноземною мовою, хоча наразі це запозичення з англійської ще навіть не повністю асимільоване українською мовою. Досі виникають дискусії щодо його орфографічного варіанта – репозитарій чи репозиторій, оскільки в англійському оригіналі – «repository». Чому ж немає хоча б цього англійського відповідника у ДСТУ?

Лише українською, без будь-яких іншомовних відповідників, подано також такі загальновживані словосполучення, як «бібліотечна асоціація» (4.1.19), «електронний бібліотечний фонд» (4.4.1.11), «віртуальна довідка» (4.7.21), «віртуальний читальний зал» (4.7.22) та ін. Навіть такі засадничі для бібліотечної галузі поняття, як «зведений каталог» (4.4.2.20), «бібліографічний опис» (4.4.4.6) у стандарті не мають еквівалента жодною з мов. Хоча їх легко можна знайти у «Англо-українському словнику-довіднику…» [8, с. 46, 304]. Додамо, що французькою не подані також такі терміни, як «бібліотекар» (4.1.15), «бібліограф»

(4.1.16), «бібліотечний фонд» (4.4.1.1), «електронна бібліотека» (4.2.29) тощо.

З огляду на викладене, ДСТУ 7448:2013 виглядає недопрацьованим, незакінченим. А твердження про те, що у стандарті подано англійські, французькі та російські терміни-відповідники (п. 3.7), є не зовсім достовірним. Утім, навіть подані у стандарті іноземні еквіваленти не завжди добрані професійно. Так, «arrangement» зовсім не означає «надання класифікаційного індексу документа» (4.5.5). Він перекладається як «розміщення, розстановка» (видань, карток, бібліографічних записів тощо) [8, с. 32]. А процес надання класифікаційного індексу називається «classifying» [8, с. 76]. У ДСТУ 7448:2013 є термін «класифікування» (4.5.4), який мав би означати цей процес. Однак для нього пропонується відповідник «classification», основне значення якого, все ж «класифікація».

До речі, дефініція терміна «класифікування», що наводиться у стандарті – «упорядкування чи розподілення документів за класами для відображення зв'язків між ними та складання їхніх класифікаційних схем» – викликає сумніви. У бібліотекознавстві відомо кілька схем чи систем класифікації (Десяткова класифікація Дьюї, Універсальна десяткова класифікація, Класифікація Бібліотеки Конгресу, Бібліотечно-бібліографічна класифікація, Класифікація двокрапкою Ш. Ранганатана тощо). Оскільки у примітці до дефініції зазначається, що «класифікування може бути виконано автоматичним чи автоматизованим методом», то, очевидно, не йдеться про розроблення схеми класифікації М. Дьюї чи Ш. Ранганатаном, а мається на увазі щоденний рутинний процес присвоєння виданням класифікаційних індексів. Тоді це не «складання …класифікаційних схем».

Загалом же певна плутанина з цими термінами виникає ще й тому, що у ДСТУ 7448:2013, як окремі, виокремлено терміни «класифікування» (4.5.4) і «систематизування» (4.5.5). Але оскільки у бібліотекознавстві це синоніми [10, с. 318–319] (у т. ч. в американських виданнях 1930-х рр. можна натрапити на невикористовуваний нині термін «systemizing» (систематизація) як синонім «classifying»), то їх розділення у стандарті є штучним.

Перелік невдало підібраних англійських відповідників можна продовжувати. Що означає, скажімо, «inquire file», який пропонується як відповідник до словосполучення «довідково-інформаційний фонд» (4.4.1.12)? Загальновживаним і широковідомим є термін «reference collection» на позначення цього поняття [8, с. 250].

Не можна не зауважити, що у стандарті, присвяченому бібліотечно-інформаційній діяльності, відсутній український термін «читач». Щоправда у документі використовується «користувач бібліотеки» (4.1.6), до якого англійським еквівалентом визначено термін «reader», який однозначно перекладається як «читач». Водночас «reader» у значенні «читач» (бібліотеки), скажімо, у США вживається, але рідко [8, с. 246]. Нині значно частіше послуговуються термінами «patron» і «user» [10, с. 395–396], що й слід було відобразити у стандарті.

Важко погодитися з тим, що «документальною базою даних» називається «база даних, що містить бібліографічні записи документів» (4.2.14). Чому лише бібліографічні?

Стандарт не позбавлений і граматичних помилок: «borrover» замість «borrower» (4.7.7), «réseau de bibliothéque» замість «réseau de bibliothéques» (4.3.2); у назві підрозділу стандарту: «біблотечні каталоги» (4.4.2) замість «бібліотечні». У одних випадках термін «catalogue», зокрема у позиціях цього підрозділу, подається в британському написанні («catalogue»), а в інших – в американському (electronic catalog – 4.2.25; cataloging – 4.5.7).

Таким чином, термінологічний аналіз бібліотечно-інформаційних стандартів, які набули чинності у нашій країні останнім часом, ставить під сумнів можливість їх застосування повною мірою, без застережень. Цілком очевидно, що вони готувалися не фахівцями галузі. Наведена у стандартах термінологія нерідко є застарілою, адже галузь розвивається динамічно і переклад, скажімо, стандарту ISO 2001 р. – це вже значною мірою не актуально. Поза увагою розробників стандартів залишився потужний пласт нової і досить незвичної термінології міжнародного стандарту каталогізації «Опис та доступ до ресурсу», Функціональних вимог ІФЛА до бібліографічних записів (FRBR), авторитетних даних (FRAD), предметних рубрик (FRSAD) тощо.

Крім того, у чинних вітчизняних стандартах удосконалення потребують формулювання, дефініції. Особливу проблему тут становлять іноземні лексичні відповідники. Для їх добору існують стандарти ISO, бібліотекознавча література, доступ до якої нині значно розширився, фахові словники. Раніше важко було уявити стандарт, де б такі відповідники подавалися неповно. А у сучасних ДСТУ окремі мови, наприклад, французька, взагалі представлені лише епізодично.

Оскільки система стандартів з бібліотечно-інформаційної діяльності не задовольняє постійно зростаючих потреб галузі, необхідно активізувати роботу Технічного Комітету 144 «Інформація та документація», насамперед Підкомітету 4 «Бібліотечна справа» на базі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Для цього, з поміж іншого, слід організовувати підвищення кваліфікації фахівців, котрі входять до Підкомітету, в Інституті підготовки фахівців Українського Агентства зі стандартизації (УАС), тісніше співпрацювати з Агентством, національними бібліотеками країни.

Досвід національних бібліотек країн Балтії, котрі також вийшли з радянського минулого, свідчить, що роботу з упровадження міжнародних стандартів необхідно тісно пов'язувати з діяльністю Технічного Комітету ISO 46 та його чотирма підкомітетами. Бібліотекарі національних бібліотек України мають брати участь у їх засіданнях на правах асоційованих членів.

У рамках Угоди про асоціацію України з ЄС важливою є діяльність щодо гармонізації національних стандартів із міжнародними, їх переклад державною мовою. Настав час перекладу нових стандартів галузі. Насамперед це: ДСТУ ISO 16439:2016; ДСТУ ISO 11620:2016; ДСТУ ISO 2789:2016.

Національним бібліотекам України слід поновити практику минулих років, коли після виходу стандарту готувалася низка документів з його впровадження: методичні матеріали, коментарі укладачів з додатками та конкретними прикладами, альбоми, особливо стосовно правил бібліографічного опису різних видів документів тощо.

Оскільки стандарти стали рекомендаційними, національним бібліотекам варто проводити ширшу роз'яснювальну роботу серед фахівців галузі з питань доцільності, професійної корисності виконання вимог галузевих стандартів. Важливо налагодити постійне обговорення питань стандартизації членами Підкомітету 4 «Бібліотечна діяльність», учасниками робочих груп із перекладу та розроблення науково-методичних рекомендацій з впровадження стандартів ДСТУ ISO 2789:2016 «Інформація та документація. Міжнародна бібліотечна статистика»; ДСТУ ISO 11620:2016 «Інформація та документація. Показники функціонування бібліотек»; ДСТУ ISO 16439:2016 «Інформація та документація. Методи та процедури оцінювання впливу бібліотек» шляхом організації семінарів, робочих нарад на базі НБУВ, інших наукових бібліотек України. Всі ці заходи сприятимуть поліпшенню стандартизації бібліотечно-інформаційної діяльності.

Бібліографічні посилання

1. Солоіденко Г. Стандартизація у бібліотечній галузі: підсумки 26-річної діяльності. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.* Київ, 2017. Вип. 48. С. 32–44.

2. Василенко О. Імплементація міжнародних стандартів у діяльність бібліотек України: основні напрями та завдання. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.* Київ, 2017. Вип. 48. С. 13–31.

3. Венідиктова А. Міжнародні стандарти якості бібліотечно-інформаційного обслуговування. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.* Київ, 2017. Вип. 48. С. 100–112.

4. Кириленко В. Особливості впроваджування застандартизованої термінології в національній стандартизації. *Вісн. Книжкової палати.* 2012. № 1. С. 25–27.

5. Збанацька О. Інформаційний пошук за стандартами інформаційної сфери : термінологічний аспект. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.* Вип. 48. С. 45–63.

6. Дем'янюк Л. Впровадження міжнародного стандарту з бібліотечної статистики : термінологічний аспект. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.* Київ, 2017. Вип. 48. С. 45–63.

7. Інформація та документація. Словник термінів (ISO 5127:2001, IDT). ДСТУ ISO 5127:2007 : вид. офіц. Внесено: Укр. ін.-т наук.-техн. інформації ; пер. і наук.-техн. редагування : В. Бояркін; А. Гончаренко (наук. керівник) ; В. Пархоменко, чл.-кор. АПН України, д-р техн. наук; Р. Санченко, канд. техн. наук; Л. Шрамко. Київ : Держспоживстандарт України, 2010. 237 с. (Нац. стандарт України).

8. Стрішенець Н. В. Англо-український словник-довідник бібліотечно-інформаційної термінології / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2004. 329 с.

9. Інформація та документація. Видання. Основні елементи. Терміни та визначення понять. ДСТУ 8344:2015 : вид. офіц. / Книжкова палата ім. І. Федорова ; розробники Н. Петрова (наук. кер.), Г. Плиса. Київ : ДП «УкрНДНЦ», 2017. 35 с.

10. Стрішенець Н. В. Сучасна американська бібліотечно-інформаційна терміносистема: бібліотекознавчий аспект : монографія / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2011. 501 с.

11. Коллін П. Г. Англо-український словник друкарської і видавничої справи : понад 9 000 термінів / пер. з англ. С. І. Фатія. Харків : Каравела, 2002. 424 с.

12. Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання. ДСТУ 8302:2015 : вид. офіц. / Книжкова палата ім. І. Федорова ; розробники Н. Петрова (наук. керівник), Г. Плиса, Т. Жигун. Київ : ДП УкрНДНЦ, 2017. 16 с.

13. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання (ГОСТ 7.1–2003, IDT) : ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 : вид. офіц. Київ : Держспоживстандарт, 2007. 47с.

14. Інформація та документація. Видання. Основні види. Терміни та визначення понять. ДСТУ 3017:2015 : вид. офіц. / Книжкова палата ім. І. Федорова ; розробники Н. Петрова (наук. кер.), Г. Плиса. Київ : ДП «УкрНДНЦ», 2016. 38 с. (Нац. стандарт України).

15. Anglo-American cataloguing rules. 2nd ed. 2002 revision, 2005 update (loose-leaf). Chicago: ALA; Ottawa: Canadian Library Association; London: Chartered Institute of Library and Information Professional, 2005.

16. Інформація та документація. Бібліотечно-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять. ДСТУ 7448:2013 : вид. офіційне / розроблено: Укр. ін.-т наук.-техн. інформації, ТК 144 ; Баркова О., Земцева В., Санченко Р., Шрамко Л., Ямчук А. (наук. кер.). Київ : Мінекономрозвитку України, 2014. 41 с.

References

1. Soloidenko, H. (2017). Standartyzatsiia u bibliotechnii haluzi: pidsumky 26-richnoi diialnosti [Standardization in the librariahship: the results of 26 years activity]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho, 48,* 32-44. [in Ukrainian].

2. Vasylenko, O. (2017). Implementatsiia mizhnarodnykh standartiv u diialnist bibliotek Ukrainy: osnovni napriamy ta zavdannia [Implementation of international standards in the workflow of Ukrainian libraries: main trends and tasks]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho, 48,* 13-31. [in Ukrainian].

3. Venidyktova, A. (2017). Mizhnarodni standarty yakosti bibliotechno-informatsiinoho obsluhovuvannia [International standards of library performance indicators]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho, 48,* 100-112. [in Ukrainian].

4. Kyrylenko, V. (2012). Osoblyvosti vprovadzhuvannia zastandartyzovanoi terminolohii v natsionalnii standartyzatsii [Features of standardized terminology implementation to the national standardization]. *Visn. Knyzhkovoi palaty, 1*, 25-27. [in Ukrainian].

5. Zbanatska, O. (2017). Informatsiinyi poshuk za standartamy informatsiinoi sfery : terminolohichnyi aspect [Information search according to the standards of the information sphere : the terminological aspect]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho, 48,* 45-63. [in Ukrainian].

6. Demianiuk, L. (2017). Vprovadzhennia mizhnarodnoho standartu z bibliotechnoi statystyky : terminolohichnyi aspect [Implementation of the international standard on library statistics]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho, 48,* 45-63. [in Ukrainian].

7. (2010). Informatsiia ta dokumentatsiia. Slovnyk terminiv [Information and documentation – Vocabulary] (ISO 5127:2001, IDT). DSTU ISO 5127:2007: vyd. ofitsiine. Kyiv: Derzhspozhyvstandart Ukrainy. [in Ukrainian].

8. Strishenets, N. V. (2004). Anhlo-ukrainskyi slovnyk-dovidnyk bibliotechno-informatsiinoi terminolohii [English-Ukrainian Glossary of Library and Information Terminology]. Kyiv. [in Ukrainian-English].

9. (2017). Informatsiia ta dokumentatsiia. Vydannia. Osnovni elementy. Terminy ta vyznachennia poniat [Editions. Basic elements. Terms and definitions]. DSTU 8344:2015: vyd. ofitsiine. Knyzhkova palata im. I. Fedorova; rozrobnyky N. Petrova (nauk. ker.), H. Plysa. Kyiv: DP "UkrNDNT". [in Ukrainian].

10. Strishenets, N. V. (2011). Suchasna amerykanska bibliotechno-informatsiina terminosystema: bibliotekoznavchyi aspekt [Modern American Library and Information Science Terminology]. Kyiv. [in Ukrainian].

11. Kollin, P. H. (2002). Anhlo-ukrainskyi slovnyk drukarskoi i vydavnychoi spravy (per. z anhl. S. I. Fatiia). Kharkiv: Karavela. [in Ukrainian-English].

12. (2017). Informatsiia ta dokumentatsiia. Bibliohrafichne posylannia. Zahalni polozhennia ta pravyla skladannia [Bibliographic reference. General principles and rules of composition]. DSTU 8302:2015: Vyd. ofitsiine. Kyiv: DP "UkrNDNT". [in Ukrainian].

13. (2007). Bibliohrafichnyi zapys. Bibliohrafichnyi opys. Zahalni vymohy ta pravyla skladannia [Bibliographic record. Bibliographic description. General requirements and rules]. (HOST 7.1–2003, IDT): DSTU HOST 7.1:2006: Vyd. ofitsiine. Kyiv: Derzhspozhyvstandart. [in Ukrainian].

14. (2016). Informatsiia ta dokumentatsiia. Vydannia. Osnovni vydy. Terminy ta vyznachennia poniat. DSTU 3017:2015: vyd. ofitsiine. Kyiv: DP "UkrNDNT". [in Ukrainian].

15. (2005). Anglo-American cataloguing rules. 2nd ed. 2002 revision, 2005 update (loose-leaf). Chicago: ALA; Ottawa: Canadian Library Association; London: Chartered Institute of Library and Information Professional.

16. (2014). Informatsiia ta dokumentatsiia. Bibliotechno-informatsiina diialnist. Terminy ta vyznachennia poniat [Library and information activity. Terms and definitions]. DSTU 7448:2013: vyd. ofitsiine. Kyiv: Minekonomrozvytku Ukrainy. [in Ukrainian].

Nadiia Strishenets,
Doctor of History, Leading Researcher, Vernadsky National Library of Ukraine

MODERN NATIVE LIBRARY AND INFORMATION STANDARDS: TERMINOLOGICAL ANALYSIS

The article examines the quality of the modern Ukrainian library and information standards in terminology. The main problems of it are highlighted and ways of their solution are indicated by the author.

Over the recent years, some standards in library and information terminology have been produced in Ukraine. The analysis demonstrates that the terminology of these standards partly needs to be improved. Library and information science (LIS) terminology has been developing rapidly. Since the standards were prepared by not the specialists in LIS its terminology is outdated sometimes. Outside the standards there is a group of new terms and concepts from the international cataloging standard «Resource Description and Access», IFLA Functional Requirements for Bibliographic Records, Functional Requirements for Authority Data and for Subject Authority Data, etc.

As the standards address a fundamental requirement for effective communication the definition of terms needs improvement. All concepts have to be represented in an unambiguous manner. The findings suggest that a special problem is the terminological equivalents in foreign languages for LIS terms. Equivalents in French, for example, are presented only occasionally in some standards.

The author concluded that within the framework of the Association Agreement between Ukraine and the European Union it is also very important to harmonize national standards with international ones and organize their translation into Ukrainian language.

K e y w o r d s: library standardization, library and information terminology, terminological equivalents.

Стаття надійшла до редакції 7.06.2018 р.

УДК 014Книгарь(477-25)»1917/1920»](049.32)

Тетяна Гришина,
молодший науковий співробітник
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Перший український бібліографічний часопис

Рец. на кн.: **Ільницька Л.** Журнал «Книгарь»: літопис українського письменства (1917–1920) : сист. покажч. змісту / Л. Ільницька, О. Хміль ; НАН України, Львів. нац. наук. б-ка України ім. В. Стефаника. – Львів, 2016. – 393 с.

Нещодавно наукова спільнота отримала цінне видання – систематичний покажчик змісту журналу «Книгарь»: літопис українського письменства» за 1917–1920 рр., підготовлений провідними науковцями, бібліографами Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника Луїзою Ільницькою і Ольгою Хміль. Мета бібліографічного покажчика – висвітлити історію створення та діяльності часопису «Книгарь», розкрити характер публікацій цього рідкісного видання, його важливість для подальшого дослідження історії української культури, української книги періоду революції 1917–1920 рр.

«Книгарь» – критико-бібліографічний щомісячний часопис, який виходив у Києві протягом 1917–1920 рр. Він відіграв значну роль у становленні нової української літературної критики, у розвитку української бібліографії. Це одна з перших спроб укладання і видання вітчизняного бібліографічного часопису, покликаного опікуватися реєстрацією поточної видавничої діяльності в Україні. У журналі висвітлювалися теоретичні та методичні проблеми української бібліографії, публікувалися матеріали з історії українського книговидання, української книги.

Видання, що рецензується, відкривається статтею історика, археографа, книгознавця Я. Дашкевича «Книгарь» – журнал епохи революцій і контрреволюцій», який одним із перших у незалежній Україні заговорив про часопис на сторінках альманаху «Україна. Наука і культура» (Київ, 1991).

Знаний науковець розповідає про багаторічне нищення української книжкової культури та ненависть до українського друкованого слова протягом багатьох десятиліть. Він наголошує, що виникнення та діяльність часопису «Книгарь» припали на один з найскладніших періодів історії України, коли працювати доводилося буквально під кулями. У статті подано інформацію про засновників часопису: О. Юркевича, М. Орловського, М. Левицького, В. Короліва-Старого, В. Петрушевського та ін. Висвітлюється життєвий шлях та діяльність редакторів часопису В. Короліва-Старого, М. Зерова. Зазначається, що часопис «Книгарь» продовжував працювати, незважаючи ні на зміни прапорів над Києвом, ні на брак паперу, ні на подорожчання друку.

Вступне слово Я. Дашкевича органічно доповнює стаття Л. Ільницької «Покажчики змісту журналів: принципи структури». Авторка зауважує, що покажчики змісту періодичних видань укладаються рідко, тому вони є цінним джерелом для дослідників проблематики, яку висвітлює той чи інший часопис. Вона детально аналізує способи організації матеріалу, що використовуються при укладанні таких бібліографічних покажчиків, а саме: систематичний (за тематичними розділами або предметними рубриками в межах розділів); хронологічний (за послідовністю років виходу журналу і відповідно – номерів у межах року); персональний або алфавітний (за автором публікації або назвою, якщо автор не вказаний). У статті наводяться приклади вже існуючих бібліографічних покажчиків, характерних для кожного принципу укладання, надається оцінка організації матеріалу у них. Така інформація, на наш погляд, зацікавить фахівців-бібліографів.

Прагнучи найбільш повно зберегти характер та унікальність такого рідкісного видання, як «Книгарь», автори покажчика подають матеріал, структуру і назви

рубрик часопису, максимально наближаючи їх до першоджерела.

Матеріал посібника викладено у шести основних розділах, які, у свою чергу, діляться на підрозділи. Основну частину становлять 1285, розписаних за розділами, публікацій повного комплекту часопису «Книгарь» за період з 1917-го по 1920 р.

Перший розділ бібліографічного покажчика «Статті» систематизовано за підрубриками: Редакційні статті та замітки; Історія книги. Книговидання; Українська література; Педагогіка; Бібліографія та історія бібліотечної справи; Огляди преси; Біографічні матеріали. Некрологи. Оскільки у першоджерелі публікації не систематизовано, то розподіл їх за підрубриками, в подальшому, допоможе ефективно знаходити необхідну інформацію за темою дослідження. У підрубриках записи подаються за алфавітом назв публікацій або прізвищ авторів з посиланнями на рік, число та стовпчик у часописі. Бібліографічний опис статей адаптовано до сучасного. Кожну публікацію доповнено анотацією, що полегшує сприйняття змісту.

Другий розділ посібника «Критика та бібліографія» вміщує інформацію про рецензії за такими підрубриками: Історія письменства і критики; Красне письменство (Белетристика); Поезія; Українська мова; Публіцистика; Історія. Етнографія; Педагогіка і школа; Економіка. Соціологія; Мистецтво; Музика; Театр; Релігія та церква; Сільське господарство та ветеринарія; Медицина; Біографічні видання; Політико-агітаційні видання; Науково-популярні видання; Інформаційні видання; Видання для дітей; Календарі. Довідники. Словники. Часописи. Збірки. У цьому розділі представлено усі підрубрики, які зустрічаються у розділі «Критика і бібліографія» журналу «Книгарь» за весь час його існування, хоча деякі з назв підрубрик викладено авторами у сучасній інтерпретації. Наприклад, назву підрубрики часопису «Біографії» у систематичному покажчику змінено на «Біографічні видання», а «Популярно-наукові видання» – на «Науково-популярні видання».

Описи рецензій на книги подано за алфавітом прізвищ авторів з посиланням на рік, число та стовпчик у «Книгарі». У дужках наведено уточнення прізвищ або назв, розкрито псевдоніми або криптоніми. Згадані публікації анотовані.

На особливу увагу заслуговують декілька сформованих авторами підрозділів. Перший – «Списки книжкових і періодичних видань» – охоплює: покажчики видань різних видавництв; нові видання, надіслані до редакції «Книгаря»; періодичні видання, що надходили до редакції часопису; покажчики авторів, котрі друкувалися у «Книгарі»; покажчики рецензованих на сторінках часопису книг; списки нових вітчизняних періодичних видань; списки українських книжкових видавництв; нові книги, видані товариством «Час»; другий – «Змісти журналів» – складається з алфавітного переліку назв журналів, зміст яких розписано у першоджерелі. До третього – «Видавнича хроніка» – увійшли повідомлення видавництв про випуск своєї продукції. Матеріал підрозділу подано за хронологією виходу номерів часопису «Книгарь». У четвертому – «Літературне життя. [Хроніка]» – згруповано інформацію про громадське і культурне життя та підготовку до друку різних видань. Матеріал також систематизовано за хронологією виходу номерів часопису.

У розділі «Листування редакції» зібрано інформацію про листування редакції з різними організаціями і приватними особами. Матеріал подається за хронологією виходу «Книгаря».

Розділ «Реклама видавництв, книг і періодичних видань» презентує оголошення про передплату видань, інформацію про випуск видавництвами і друкарнями книг та виконання друкарських робіт.

У розділі «Книготорговельна реклама» подано інформацію про продаж та постачання видавництвами і крамницями книжкової продукції.

Розділ «Оголошення про передплату періодичних видань» містить оголошення про передплату журналів та газет, систематизованих за назвами видань.

Науково-пошукові можливості видання значно розширюють, підготовлені авторами, «Розписані річники журналу «Книгарь» (з вересня 1917-го по березень 1920 р.); «Література про журнал «Книгарь», яка містить 34 записи; Іменний покажчик, де відображено всі прізвища, котрі зустрічаються на сторінках часопису. Прізвища подано за сучасним правописом (кирилицею і латиницею) з відповідними посиланнями на номер публікації.

Варто відзначити неординарний дизайн книги. При виготовленні її обкладинки вдало використано зображення переписувача книг, який прикрашав палітурку «Книгаря», та мотиви шрифтів, що використовувалися у першоджерелі. Все це робить видання упізнаваним.

На нашу думку, автори доклали багато зусиль, наполегливості, щоб всебічно і повно розкрити зміст публікацій «Книгаря»; провели кропітку дослідницьку роботу з уточнення (ідентифікації) прізвищ, псевдонімів і криптонімів, опрацювавши великий масив інформації.

Завдяки натхненній праці Л. Ільницької, О. Хміль маємо ґрунтовну, логічно структуровану працю, яка наближає до нас події Української революції (1917–1920 рр.). Мовою бібліографії посібник відображає і вводить у науковий обіг значний фактичний матеріал про суспільно-політичне і культурне життя того часу. Безперечно, праця львівських фахівців заслуговує високої оцінки.

Семінар «Робота бібліотек наукових установ НАН України: основні пріоритети та завдання розвитку в 2018 році»

19 квітня 2018 р. у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського відбувся семінар «Робота бібліотек наукових установ НАН України: основні пріоритети та завдання розвитку в 2018 році» для керівників бібліотек наукових установ НАН України. Мета заходу – обговорити підсумки роботи бібліотек за 2017 р., визначити перспективи й пріоритети їх розвитку на 2018-й, посилити координацію та взаємодію між ними. У роботі семінару взяли участь 40 працівників бібліотек наукових установ НАН України.

Відкрив семінар голова Інформаційно-бібліотечної ради НАН України, академік НАН України **О. С. Онищенко** доповіддю «Роль бібліотек у формуванні інтегрованих інформаційних ресурсів для забезпечення наукової діяльності». Привітавши присутніх зі 100-річчям Академії наук, доповідач наголосив, що наука та інформація в сучасних умовах видозмінюються, набуваючи ознак міждисциплінарності. Тому питання збору, збереження та надання доступу до інтегрованої, синтезованої інформації, уміння керувати цими процесами набуває першочергового значення. О. С. Онищенко відзначив, що інтеграція інформації відбувається як за видами й формами, так і за типами. На перший план нині виступає вміння обліковувати інтегровану інформацію та своєчасно інформувати про неї. Академік висловив упевненість, що опрацьована інтегрована інформація буде дедалі затребованішою в майбутньому, а роль бібліотекаря підвищиться до інтегратора інформації. Тому бібліотекарі повинні залучатися до підготовки та впорядковування бібліографії у виданнях, які готуються науковими установами, влаштовувати їх презентації, організовувати тематичні огляди профільної літератури.

Голова ІБР поінформував присутніх про головний пріоритет діяльності Інформаційно-бібліотечної ради – збереження фондів, і насамперед, вузькотематичних наукових колекцій. Нині готується до Президії НАН України аналітична довідка про стан збереження фондів у бібліотеках академічних установ.

Вчений секретар ІБР **Г. І. Солоіденко** у своєму виступі «Підсумки роботи бібліотек наукових установ НАН України за 2017 рік» проаналізувала стан справ у бібліотеках мережі. Доповідачка відзначила, що кількісний склад мережі залишився стабільним. Разом з двома науково-методичними центрами – Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського та Львівською національною науковою бібліотекою України імені В. Стефаника нині вона нараховує 107 бібліотек. Фонди десяти бібліотек наукових установ залишилися у Донецьку, на непідконтрольній Україні території та у анексованому Росією Криму.

Г. І. Солоіденко детально охарактеризувала кадрову структуру бібліотечної мережі. Станом на 01.01.2018 р. штат працюючих налічує 189 осіб. Це на дев'ять працюючих менше, ніж у 2016-му. У 36 бібліотеках наукових установ залишився один штатний бібліотекар, 35 – працюють з двома співробітниками, два роки залишається вакантною посада бібліотекаря в Інституті енциклопедичних досліджень. Йшлося і про тривалість робочого тижня в бібліотеках. За опитуванням 86 бібліотек наукових установ, 54 книгозбірні мали повний робочий тиждень, 24 – працювали за скороченим, п'ять бібліотек були відкриті 3–4 дні на тиждень, дві мали лише 10 робочих годин, а бібліотека Інституту геохімії, мінералогії та рудоутворення працювала один робочий день на тиждень.

Доповідачка поінформувала присутніх про склад бібліотечних фондів установ та джерела їх поповнення, окремо зупинилась на питаннях списання та переобліку документів. Було констатовано, за звітами 2017 р., з фондів бібліотек наукових установ вибуло в два рази більше документів, ніж надійшло (61 тис. і 30,7 тис., відповідно).

Проблемними залишаються питання відсутності комп'ютерної техніки та технічної підтримки системних адміністраторів, неоперативного усунення аварійних ситуацій у книгосховищах, дефіциту площ та некомфортних умов праці співробітників.

Першочерговим завданням як керівництва наукових установ, так і Інформаційно-бібліотечної ради, НАН України загалом, є реформування бібліотек академічних установ.

«Організація доступу до електронних БД для установ НАН України в 2018 році» – такою була тема виступу директора Асоціації «Інформатіо-Консорціум» **О. В. Васильєва**. Як зазначив доповідач, НБУВ надає доступ до електронних продуктів на платформі EBSCO, зокрема до БД: ACADEMIC SEARCH COMPLETE, INSPEC, GreenFILE, Library, Information Science & Technology Abstracts (LISTA) з 01.09 2017 р. по 31.08.2018 р. На цей же період доступ до ресурсів передплачено і в наукових установах: EBSCO мають 25 інститутів, INSPEC – 12, Web of Science – близько 20. Найактивніше ними користуються в НБУВ, ЛННБУ та ще 10 інститутах. На жаль, у переважній більшості академічних установ спостерігається доволі низький рівень використання перед-

плаченого контенту, а з IP-адреси Інституту загальної енергетики жодного разу не виходили на ці ресурси. Доповідач звернув увагу учасників семінару на абсолютне ігнорування науковцями засобів автоматизації інформаційних запитів, які значно полегшують відстеження потрібних матеріалів.

О. В. Васильєв поінформував аудиторію про нові продукти і колекції на платформах EBSCO, Elsevier, інших провідних світових постачальників, розповів про можливості отримання тестового доступу до бажаних ресурсів.

Молодший науковий співробітник НБУВ **О. Л. Сокур** ознайомила присутніх зі станом справ у бібліотеках наукових установ за результатами їх відвідування у 2015–2017 рр. За цей період вдалося оглянути 41 бібліотеку: стан приміщень та можливості безперешкодного доступу до документів у книгосховищах, особливості ведення каталогів і картотек. Було вивчено облікову документацію та умови її зберігання, матеріально-технічне забезпечення й виставкову діяльність. З'ясувалося, що бібліотекам академічних установ гостро бракує площ книгосховищ. Серед обстежених книгозбірень, у двох відсутні картотеки праць співробітників, у низці бібліотек немає щоденників обліку роботи, використовується застаріла комп'ютерна техніка, має місце ігнорування виставкової роботи. Санітарний стан приміщень у більшості книгозбірень задовільний: чисті підлога й підвіконня, документи на полицях регулярно обеспилюються, меблі відремонтовані.

На завершення О. Л. Сокур закликала колег активніше використовувати в своїй роботі інформаційно-аналітичні огляди «Робота бібліотек наукових установ Національної академії наук України в ... році» та збірники документів і матеріалів «Організація роботи бібліотеки науково-дослідної установи Національної академії наук України», підготовлені за матеріалами звітів бібліотек і за запитами бібліотечних фахівців.

У фондах академічних бібліотек зосереджено величезний науковий ресурс, тому тема його збереження завжди залишається актуальною. Головний бібліотекар НБУВ **О. В. Полякова** у доповіді «Про виконання завдань зі збереження фондів бібліотеками наукових установ НАН України (2013–2017 рр.)» відзначила, що найважливішими елементами збереження бібліотечного фонду є його облік і регулярна перевірка. Аналіз звітів за п'ять років показав, що тільки 53 бібліотеки зі 105 зробили повну перевірку своїх фондів, 59 звітували про проведення упорядкування, з них, 53 проводять перевірку на даний час або перебувають у процесі підготовки до неї, решта провели лише упорядкування фондів. Доповідачка наголосила, що перевірку бібліотечного фонду не можна підміняти упорядкуванням, навіть якщо після упорядкування проведено списання, адже це різні форми роботи.

Порушувалося в доповіді й таке важливе питання, як ліквідація читацької заборгованості. У низці установ запроваджено обов'язковий розрахунок співробітників з бібліотекою при звільненні, на період відпусток, довготривалих відряджень та в кінці року, що сприяє підвищенню збереженості фондів та ліквідації читацької заборгованості.

О. В. Полякова повідомила, що у 2017 р. у бібліотеках мережі помітна активізація роботи з обмінними фондами, дедалі більше книгозбірень практикують розміщення списків обмінної літератури на сайтах установ.

Накопиченим досвідом роботи з учасниками семінару поділилися завідувачки бібліотек інститутів фізики **Л. Ф. Джур** та надтвердих матеріалів ім. В. М. Бакуля **Н. І. Колодніцька**.

Керівник бібліотеки Інституту фізики НАН України Л. Ф. Джур розповіла про основи організації фонду наукової бібліотеки, опрацювання колекцій, розкриття й популяризацію фонду через виставкову діяльність, співпрацю з дирекцією установи та Президією НАН України з надання статусу Національне надбання НАН України науковій бібліотеці.

Н. І. Колодніцька говорила про підготовку інформаційно-бібліографічних видань у Інституті надтвердих матеріалів ім. В. М. Бакуля та участь у цій роботі книгозбірні. Вона докладно ознайомила присутніх з історією установи, тематикою наукових досліджень, методикою опрацювання бібліографічних джерел й укладання списків.

Робота семінару вирізнялася високим рівнем організації, конструктивізмом думок, кожен з учасників мав можливість взяти участь в обговоренні, поспілкуватися з колегами, поділитися власним досвідом вирішення тієї чи іншої проблеми, висловити особисті міркування.

Олена Сокур,
мол. науковий співробітник НБУВ